МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський)
(рівень вищої освіти)

на тему: **ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0723-удмф-д
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і назва спеціальності)
Мясоєдов Є.І.

освітньої програми управління державними та місцевими фінансами

спеціалізації_____
(код і назва спеціалізації)

_____
(ініціали та прізвище)
Керівник доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів,
к.е.н. Король С.А.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)
Рецензент доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, к.е.н, доц.
Сіліна І.В.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ім. Ю.М. ПОТЕБНІ

Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код та назва)
Освітня програма Управління державними та місцевими фінансами
(код та назва)
Спеціалізація _____
(код та назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри *д.е.н., проф.*
Клопов І.О.

«____» _____2024 року

З А В Д А Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА

Мясоєдов Євгеній Ігорович
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проєкту) Трансформаційні процеси формування бюджетного процесу в умовах війни
керівник роботи Король С.А., *к.е.н.*
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «28» лютого 2024 року № 358-с
2. Строк подання студентом роботи _12.11.2024 р.__
3. Вихідні дані до роботи *Публічна інформація, що досліджується в роботі; статистичні макроекономічні дослідження. Фахові періодичні видання. Наукові роботи. Публічна інформація за темою. Відкриті джерела інформації*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)_____
Теоретична частина. Досліджено концептуальні основи трансформаційних процесів формування бюджетного процесу в умовах війни.
Аналітична частина. Проаналізовано поточні зміни та фактичні показники бюджету 2024 р.; планові та прогнозні показники Державного бюджету на 2025 – 2026 рр.; ключові показники та орієнтири відновлення економіки України у 2025 р.
Проєктна частина. Обгрунтовано пріоритетні заходи бюджетної політики у воєнний час та у повоєнний період; узагальнено трансформаційні процеси бюджетного планування громад у 2025 р.; окреслено проблематику реформи

місцевого самоврядування та територіальної організації влади як передумови відновлення України.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

Рис. 1.1. Основні наслідки впливу війни на стан місцевих бюджетів України. Рис. 1.2. Динаміка обсягів доходів місцевих бюджетів за період 9 місяців 2021 – 2024 рр. Рис. 1.3. Обсяги місцевих бюджетів у розрізі регіонів України. Рис. 1.4. Динаміка надходжень єдиного податку з урахуванням інфляційного чинника впливу. Рис. 1.5. Фінансування розвитку підприємництва у розрізі джерел фінансування (державний та місцеві бюджети). Рис. 1.6. Кількість великих підприємств у розрізі регіонів України. Рис. 2.1. Динаміка доходів та видатків Державного бюджету України впродовж 2008 – 2023 рр. Рис. 2.2. Динаміка номінального та реального ВВП у 2022 – 2026 рр. Рис. 2.3. Доходи Державного бюджету за основними джерелами (загальний фонд). Рис. 3.1. Пріоритетні заходи бюджетної політики у воєнний час. Рис. 3.2. Пріоритетні заходи бюджетної політики у повоєнний період

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	*Король С.А., доцент кафедри _інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, к.е.н.*		
2	*Король С.А., доцент кафедри _інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, к.е.н.*		
3	*Король С.А., доцент кафедри _інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, к.е.н.*		

7. Дата видачі завдання 03.09.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	*Дослідження концептуальних основ трансформаційних процесів формування бюджетного процесу в умовах війни*		
2	*Огляд джерел інформації з законодавчих та нормативно – правових засад формування Державного бюджету України*		
3	*Збір даних та опрацювання публічної інформації щодо формування бюджетного процесу у 2024 р.*		
4	*Дослідження планових та прогнозних показників Державного бюджету на 2025 – 2026 рр.; ключових показників та орієнтирів відновлення економіки України у 2025 р.*		
5	*Удосконалення бюджетного планування громад та територіальної організації влади*		

Студент _____ Мясоєдов Є.І.
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____ _____Король С.А.____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ _____Пєтухова О.В._____
((підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Мясоєдов Є.І. Трансформаційні процеси формування бюджетного процесу в умовах війни.

Кваліфікаційна робота для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, науковий керівник Король С.А. Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, 2024.

Ключові слова: ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ, БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС, ТРАНСФОРМАЦІЙНІ РЕФОРМИ, ГРОМАДИ

Обгрунтовано концептуальні основи трансформаційних процесів формування бюджетного процесу в умовах війни. Виконано дослідження формування бюджетного процесу в умовах війни. Запропоновано заходи з трансформаційних реформ бюджету в умовах війни та повоєнного відновлення України.

ABSTRACT

Myasoyedov E.I. Transformational processes of budget process formation in wartime.

Qualifying final work obtaining a master’s degree in higher education by specialty 072 – Finance, banking, insurance and stock market, scientific supervisor Korol S.A. Engineering Educational and Scientific Institute named after Yu.M. Potebny ZNU, Department of Information Economy, Entrepreneurship and Finance, 2024.

Keywords: STATE BUDGET, BUDGET PROCESS, TRANSFORMATIONAL REFORMS, COMMUNITIES

The conceptual foundations of transformational processes of budget process formation in wartime are substantiated. A study of budget process formation in wartime is carried out. Measures for transformational budget reforms in wartime and post-war reconstruction of Ukraine are proposed.

ЗМІСТ

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ 2

РЕФЕРАТ 4

ABSTRACT 4

ВСТУП 6

РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ…….. 9

1.1. Вплив війни на бюджетну систему України та виклики повоєнної відбудови ……..…….. 9

1.2. Виклики місцевим бюджетам під час війни: наповнення, виконання, тенденції змін…….…….. 16

1.3. Прогнозування фінансово-економічних ризиків подолання викликів війни у 2024 році як запорука бюджетної стійкості України 31

РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ ……... 39

2.1. Формування бюджетного процесу у 2024 році: поточні зміни та фактичні показники ...……. 39

2.2. Планові та прогнозні показники Державного бюджету 2025 – 2026 рр.: виклики та перспективи……..… 50

2.3. Затверджений Державний бюджет України 2025 р.: ключові показники та орієнтири відновлення економіки України ...……. 60

РОЗДІЛ 3 ТРАНСФОРМАЦІЙНІ РЕФОРМИ БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ…… 70

3.1. Заходи бюджетної політики під час війни та у період повоєнного відновлення України……... 70

3.2. Бюджетне планування громад у 2025 році: виклики та трансформаційні процеси …….. 77

3.3. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади як передумова відновлення України ……..…….. 82

ВИСНОВКИ……. 89

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Протягом багатьох років бюджетній системі України притаманні нестабільність і постійне реформування, зумовлені неефективністю державних видатків, хронічним бюджетним дефіцитом, значним обсягом державного боргу та недосконалістю міжбюджетних відносин. У 2014 – 2015 рр., після масштабної бюджетної кризи, спричиненої воєнними діями на Сході України, почалося реформування бюджетної системи і бюджетних відносин, насамперед поступове зменшення частки державних видатків у ВВП, впровадження середньострокового бюджетування та вдосконалення програмно-цільового методу, утримання бюджетного дефіциту на відносно низькому рівні із застосуванням фіскальних правил, ефективна реалізація реформи децентралізації. Реформи вивели бюджетні відносини в Україні на якісно новий рівень ефективності та транспарентності, проте були значною мірою нівельовані пандемією та повномасштабною війною. Зміна пріоритетів бюджетної політики призвела до повної або часткової зупинки більшості бюджетних реформ. Незважаючи на це, бюджетна система залишається одним із ключових механізмів забезпечення військових і соціальних потреб під час війни, а також спроможності успішної повоєнної відбудови України. Тому дослідження трансформаційних процесів формування бюджетного процесу в умовах війни є актуальним та своєчасним.

Об'єкт дослідження магістерської роботи – процеси формування бюджетного процесу в умовах війни.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та практичних аспектів формування бюджетного процесу в умовах війни.

Мета магістерської роботи – розробка практичних рекомендацій щодо трансформаційних реформ бюджету в умовах війни та повоєнного відновлення України.

Для досягнення зазначеної мети в магістерській роботі **вирішено наступні завдання**:

– досліджено вплив війни на бюджетну систему України та виклики повоєнної відбудови;

– досліджено виклики місцевим бюджетам під час війни: наповнення, виконання, тенденції змін та здійснено прогнозування фінансово-економічних ризиків подолання викликів війни у 2024 році;

– досліджено процеси формування бюджетного процесу у 2024 році, поточні зміни та фактичні показники;

– виконано аналіз планових та прогнозних показників Державного бюджету у 2025 – 2026 рр.;

– проаналізовано затверджений Державний бюджет України 2025 р., його ключові показники та орієнтири відновлення економіки України;

– запропоновано заходи бюджетної політики під час війни та у період повоєнного відновлення України, а саме: трансформація бюджетного планування громад у 2025 р. та заходи з реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

В магістерській роботі використано такі загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: діалектичний метод і метод спостережень, методи критичного та порівняльного аналізу і синтезу, системний підхід, ситуаційний підхід.

Наукова новизна одержаних результатів магістерського дослідження полягає у наступному:

– ***удосконалено*** теоретичний підхід до пріоритетності групування заходів бюджетної політики у воєнний час та у повоєнному періоді;

– ***набув подальшого розвитку*** процес узагальнення трансформаційних заходів щодо бюджетного планування громад та заходів з реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади через зміцнення інституцій місцевого самоврядування та надання їм відповідної правової бази.

Інформаційною базою магістерської роботи є методичні та наукові праці з теми дослідження, нормативні та законодавчі акти України, статистична інформація.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати магістерського дослідження пройшли апробацію на Міжнародній науково-практичній конференції «Формування концепції цифрової трансформації та соціально-відповідального цифрового громадянина у контексті європейського досвіду» (м. Запоріжжя), 21 – 22 листопада 2024 р., тема тез доповіді «Прогнозування фінансово-економічних ризиків подолання викликів війни у 2024 році як запорука бюджетної стійкості України».

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 103 стор. Робота містить 11 рисунків, 6 таблиць. Список використаних джерел включає 51 найменування.

РОЗДІЛ 1
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Вплив війни на бюджетну систему України та виклики повоєнної відбудови

Протягом багатьох років бюджетній системі України притаманні нестабільність і постійне реформування, зумовлені неефективністю державних видатків, хронічним бюджетним дефіцитом, значним обсягом державного боргу та недосконалістю міжбюджетних відносин. У 2014 – 2015 рр., після масштабної бюджетної кризи, спричиненої воєнними діями на Сході України, почалося реформування бюджетної системи і бюджетних відносин, насамперед поступове зменшення частки державних видатків у ВВП, впровадження середньострокового бюджетування та вдосконалення програмно-цільового методу, утримання бюджетного дефіциту на відносно низькому рівні із застосуванням фіскальних правил, ефективна реалізація реформи децентралізації. Реформи вивели бюджетні відносини в Україні на якісно новий рівень ефективності та транспарентності, проте були значною мірою нівельовані пандемією та повномасштабною війною. Зміна пріоритетів бюджетної політики призвела до повної або часткової зупинки більшості бюджетних реформ. Незважаючи на це, бюджетна система залишається одним із ключових механізмів забезпечення військових і соціальних потреб під час війни, а також спроможності успішної повоєнної відбудови України. Тому дослідження трансформаційних процесів формування бюджетного процесу в умовах війни є актуальним та своєчасним.

Тематика впливу війни на державні фінанси є новою для українських дослідників, проте за цей короткий час уже з'явились певні дослідження, зокрема Г. Вишлінського, Ю. Гайдая, Л. Маршук, Д. Мовчан, Ю. Маркуц, Ю. Касперович та інших вітчизняних науковців і фахівців. Досвід іноземних

держав у реформуванні післявоєнних бюджетних відносин досліджували В. Крік, С. Скрипек, Н. Т. Гросс, Р. Л. Фасер та інші дослідники [1].

У 2022 р. бюджетна система України пережила вагоме потрясіння, як і економіка й суспільство загалом. Головними наслідками масштабного вторгнення стали зниження доходів до бюджету, поглиблення його дефіциту, значне збільшення залежності функціонування бюджету і його фінансування від іноземної допомоги та кредитних взаємовідносин із партнерами, структурна перебудова видатків бюджету, безпрецедентне збільшення витрат на оборону та безпеку, підтримка забезпечення видатків бюджету за допомогою нових боргових інструментів (військові облігації), збільшення навантаження на місцеві бюджети та впровадження заходів з їх підтримки. За таких складних зовнішніх і внутрішніх умов, які сформувались за 2022 р., застосовувати бюджетні правила для нормування бюджетної системи і відносин стало неможливо, натомість постала необхідність оперативно адаптуватися до навколишнього середовища і шукати можливості фінансування видатків держави відповідно до нагальних потреб суспільства.

На сьогодні основними причинами дисбалансу в бюджетній системі України вважаються залежність від ситуації на міжнародних ринках сировини та нестабільність політичної ситуації. Внаслідок війни структура бюджетних витрат не сприяє економічному розвитку, і виділення коштів із бюджету на реалізацію проєктів у галузі освіти й науки, інфраструктурних проєктів та інших реформ є недостатнім. Проблемою бюджетної системи України є і те, що через воєнний стан і спрямування економіки України на забезпечення потреб оборони відбулося повне або часткове зупинення всіх бюджетних програм і реформ. У зв’язку з цим перед фахівцями з економіки та фінансів постає завдання пошуку шляхів якнайшвидшого виходу з бюджетної кризи в умовах війни та забезпечення сталості державних фінансів у післявоєнний час. Війна призвела до значних кількісних і структурних змін у бю-джетній системі України, зокрема до зміни обсягу та структури доходів і видатків, адаптації та спро-щення бюджетного законодавства, зростання обсягу

бюджетного дефіциту, стрімкого нарощування державного боргу, гальмування реформи децентралізації.

Починаючи з 2022 р. відбулись суттєві трансформаційні процеси у бюджетній політиці, що вплинуло на процеси формування бюджету.

Щодо зміни обсягу і структури видатків. Так, у 2022 р. видатки державного бюджету порівняно з попереднім роком збільшилися на 1214,2 млрд грн, що становить 81,4 % [2]. Таке збільшення насамперед пов'язане з необхідністю додаткового фінансування збройних сил, включно з модернізацією обладнання, підготовкою особового складу та оперативними витратами. Приріст видатків на оборону розпочався у 2014 р. через збройну агресію РФ проти України. Найнижчі показники спостерігалися у 1993 р., коли загальні видатки на оборону становили всього 0,3 % ВВП. Видатки на оборону у 2022 р. зросли на 607,98 %, а їхня частка в структурі видатків – на 33,69 п.п. проти 2021 р. Згідно з макропрогнозом державного бюджету на 2023 р., частка видатків на оборону в поточному році становитиме 18,2 % ВВП або 43,2 % загальної суми видатків. У складі видатків на оборону фінансування розвитку, закупівлі, модернізації та ремонту озброєння, обладнання й військової техніки в 2023 р. досягло 833 млрд грн. (проти 26 млрд у 2021 р. і 242 млрд у 2022 р.). Рівень бюджетного фінансування цих програм зріс від 0,5% ВВП у 2021 р. до 4,7% у 2022 р. і до 12,8% у 2023 р. Основне місце у структурі видатків цього виду займає державне оборонне замовлення. В рамках його виконання «Укроборонпром» збільшив випуск озброєнь у 2023 р. на 92% відносно попереднього року [5].

Якщо раніше традиційно найбільшою статтею видатків був соціальний захист і соціальне забезпечення, то у 2022 р. ця стаття опустилася на третє місце. На другому місці опинились видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу, збільшивши частку з 11,7 % до 16,4 %. Іншими вагомими пунктами видатків були загальнодержавні функції, охорона здоров'я, економічна діяльність тощо, однак їхнє процентне співвідношення знизилось через збільшення обсягу оборонних видатків.

Щодо зміни обсягу і структури доходів. До державного бюджету у 2022 р. надійшло доходів в обсязі 115,1 % від затвердженого ВРУ річного показника, перевищення становило 234 млрд грн, адже збільшення видатків змушує державу шукати додаткові доходи [2]. Обсяг найбільшої статті доходів – податкових надходжень – порівняно з 2021 р. зменшився на 14,21 % у грошовому еквіваленті, а їхня частка у структурі доходів зменшилась на 32,23 п.п. Якщо частка податкових надходжень у доходах у 2021 р. становила 85 %, то у 2022 р. вже всього 53 %. У структурі доходів значну частку становлять доходи від урядів іноземних держав, адже Україна в умовах критичної невизначеності активно шукала підтримку на міжнародній арені. Доходи від офіційних трансфертів ЄС, урядів держав, МФО та донорських установ зросли приблизно у 428 разів: з 0,8 млрд грн у 2021 р. до 342,5 млрд грн у 2022 р. Для порівняння зазначимо, що у 2015 – 2021 рр. ця стаття становила менше ніж 1 % у загальній сумі доходів.

Сумарні доходи бюджету в реальному вираженні зменшилися на 16,7% у І півріччі 2022 р. і зросли на 18,2% у І півріччі 2023 р. відносно І півріччя 2021 р. Суттєву частину доходів бюджету від початку війни почали формувати іноземні офіційні гранти до загального фонду бюджету та благодійні пожертви до спеціального фонду бюджету. Доходи бюджету без урахування іноземних грантів і власних доходів бюджетних установ у І півріччі 2022 р. скоротилися на 25,4%, а в І півріччі 2023 р. – на 25,5% відносно І півріччя 2021 р.

Вилучення військового ПДФО призвело до зниження частки місцевих доходів у зведеному бюджеті України: з 24,4% у 2022 році до 17,8% у 2023 році та до 15,8% за перші дев’ять місяців 2024 року.

Масштаби діяльності держави в 2022-2023 рр. суттєво зросли відносно виробленого ВВП, що пов’язано здебільшого із проведенням оборонно-військових операцій. Відношення видатків сектору загального державного управління до ВВП збільшилося з 40,3% у 2021 р. до 69,9% у 2022 р. (дані МВФ). Перерозподіл функцій та ресурсів між приватним і державним секторами економіки опосередковував збільшення доходів бюджету, оскільки

державні підприємства і установи зазвичай є більш сумлінними платниками податків, ніж приватні підприємці [3].

Щодо змін бюджетного та податкового законодавства. З метою забезпечення безперебійного функціонування економіки та підтримки малого бізнесу було внесено численні зміни до Бюджетного кодексу, а також прийнято низку нових за-конів і нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, більшість з яких залишаються чинними на період воєнного стану, а деякі з них – ще протягом року після війни. Зокрема, на період війни подальшої уніфікації зазнала спрощена система оподаткування, а деякі податки було скасовано, наприклад, податок на землю, акциз на паливо та екологічний податок. Місцевим органам влади було надано ширшу автономію, зокрема щодо оприлюднення звітів про виконання місцевих бюджетів. Водночас потрібно створити всі передумови для збереження спрощеної системи оподаткування і безперебійного функціонування малого та середнього бізнесу, зокрема систему консультаційної, податкової, кредитної підтримки в поєднанні з тимчасовою повною забороною перевірок з боку контролюючих органів [1].

Конструкція податкової системи не повинна створювати перешкод для економічного зростання, інвестиційної діяльності і спиратися на простоту адміністрування. ПДВ і надалі має відігравати ключову бюджетоутворюючу роль в умовах існування значної тіньової економіки, слабкого адміністрування прямих податків і чутливістю податкової бази праці й капіталу до величини ставок. Крім того, доцільність покладання на ПДВ обумовлюється тим, що: а) ПДВ і акцизи не шкодять інвестиціям; б) вони створюють менше спотворень для пропозиції робочої сили та ланцюгів виробництва; в) ефективність збору ПДВ зазвичай є вищою, ніж інших податків, внаслідок вбудованої системи самовідтворення ПДВ [3]. На нашу думку, у післявоєнний період при пошуку джерел наповнення бюджетів слід приділити особливу увагу підвищенню ресурсних і екологічних податків, серед яких – рентні платежі за видобутку корисних копалин і податок на вуглецеві викиди. Опрацювання конкретних

пропозицій за цим напрямом потребує окремого дослідження та узагальнення останніх змін законодавства ЄС.

Щодо зростання державного боргу. Залучення значних фінансових ресурсів для погашення дефіциту збільшило боргове навантаження країни та похитнуло фіскальну стійкість, а отже є потреба перегляду боргової політики як під час, так і після війни. У зв'язку з високою інфляцією, зростанням реального ВВП та реструктуризацією зовнішнього та внутрішнього боргів частка державного боргу у ВВП з 2016 р. стабільно зменшувалася. Незважаючи на коронакризу, Україна змогла запобігти критичному зростанню боргу та значним фінансовим коливанням. Проте війна призвела до стрімкого збільшення потреб фінансування, тому до кінця лютого 2023 р. борг України зріс на 75 % порівняно з довоєнним рівнем – з 2,4 трлн грн до 4,2 трлн грн. Прогнозується, що розмір державного боргу до кінця 2023 р. досягне близько 6,4 трлн грн, що становить 100,1 % ВВП. Загалом у 2023 р. витрати на обслуговування та виплату боргу перевищать 740 млрд грн, з яких приблизно половину – 326 млрд грн – буде виплачено у вигляді відсотків.

Оскільки закордонні партнери висловлювали свою підтримку Україні, що охоплює й надання фінансової допомоги до завершення війни, можна припустити, що частина запланованих запозичень може бути передбачена в дохідній частині бюджету у вигляді грантів. Полегшив боргове навантаження України і «Меморандум про взаєморозуміння щодо призупинення виплат за державним та гарантованим державою боргом з групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу з метою пом'якшення економічних наслідків агресивної війни росії проти України», який спростить можливість спрямування коштів у більш пріоритетні для нашої країни напрями.

Станом на кінець 2023 р. державний і гарантований борг досяг рівня 85% ВВП. Відносно довоєнного рівня обсяг боргу збільшився майже на 35% ВВП. За оцінками фахівців у середньостроковій перспективі державний борг перевищить 90% ВВП. Для відновлення боргової стійкості Україна критично

потребує реструктуризації зовнішнього державного боргу на пільгових умовах у 2024 і 2026 роках із застосуванням суттєвих знижок до номіналу боргових зобов'язань.

Щодо послаблення місцевих бюджетів. Скорочення податкових надходжень від деяких видів податків призвело до зменшення доходів місцевих громад, яким ще в довоєнний час бракувало власних доходів [6]. Однак потреби у витратах на місцях зросли, насамперед на медичне забезпечення, ТРО, гуманітарну допомогу, переміщення, освіту та житло для переселенців. Бюджетна криза торкнулася всіх громад, але насамперед тих, які перебували в зоні бойових дій або на окупованих територіях. В умовах низького кредитного рейтингу місцевих органів влади та майже повної відсутності досвіду муніципальних запозичень територіальні громади мали мізерні можливості фінансування, зокрема через фінансову допомогу від центральних органів влади, яку також могли отримати лише близько 50 % громад, що подали заявки. Наслідком недофінансування стало скорочення видатків на оплату праці, ЖКГ та освіту, що в довгостроковому періоді означає значні ризики для розвитку регіонів [7].

Незважаючи на те що у 2022 р. місцеві бюджети вдалося виконати практично без дефіциту, стійкість місцевих бюджетів порушена, тоді як потреби громад зростають. З метою спрощен-ня бюджетних процесів на місцях було запроваджено певні законодавчі послаблення, наприклад, щодо переміщення коштів між місцевими бюджетами, призупинення аудиторських перевірок, скасування необхідності затвердження витрат місцевою радою тощо. За рік після повномасштабного російського вторгнення було створено безліч ініціатив і програм щодо можливих напрямів розвитку України під час та після війни. Очевидно, що відбудова країни неможлива без налагодження ефективного й прозорого бюджетного процесу. Досвід повоєнного відновлення бюджетної системи можна запозичити в країн, які успішно пройшли цей шлях, зокрема Польща, Ізраїль, Грузія, Німеччина, Японія. Отже, Україна може як запозичити певні інструменти впливу з досвіду

кожної зазначеної вище країни, так і сформувати свої особливі рішення в бюджетній сфері, які сприятимуть швидкому відновленню економіки. На нашу думку, вже під час війни потрібно затвердити і втілювати стратегічну концепцію відновлення, яка передбачатиме оновлення та створення виробничих потужностей (насамперед у ВПК), спрямованих на експорт, залучення іноземних інвесторів та грантодавців шляхом створення сприятливої законодавчої бази, подальшу розбудову транспарентної бюджетної системи та формуван-ня боргової політики, спрямованої на зменшення боргового навантаження.

Таким чином, надалі посилення конструктивної ролі держави у процесах мобілізації й розподілу фінансових ресурсів має спиратися на збільшення обсягів оборонного замовлення й державних інвестицій у створення нових виробничих потужностей ОПК, надання стимулів приватним інвесторам щодо участі в оборонних замовленнях на виробництво різних видів військової продукції, скорочення видатків на обслуговування внутрішнього боргу через нормалізацію монетарної політики, збільшення сум бюджетного фінансування охорони здоров'я з фокусом на потребах поранених бійців і ветеранів ЗСУ, обговорення питань підвищення податків на споживання і особисті доходи цивільних громадян у контексті вирівнювання бюджетних дисбалансів.

1.2. Виклики місцевим бюджетам під час війни: наповнення, виконання, тенденції змін

Місцеві бюджети – це результат роботи всіх рівнів влади, бізнесу, підприємств, організацій. В умовах воєнного стану, коли відбуваються такі руйнування, економіка є дуже нестабільною, дуже важко прогнозувати місцеві бюджети, стосовно їх наповнення, виконання, податків тих чи інших. Одне із завдань – це оцінити можливості й резерви, які можуть додатково наповнити не лише місцевий бюджет, а і створити додаткові робочі місця. Місцеві бюджети є основою для забезпечення життєдіяльності громад, фінансування

інфраструктурних проєктів, соціальних програм, підтримки ВПО та релокованого бізнесу та багатьох інших потреб. Проте війна та економічні виклики, з якими стикається країна, суттєво вплинули на розподіл ресурсів, дохідну частину місцевих бюджетів і загальний баланс між громадами.

Війна значно вплинула на стан місцевих бюджетів України, створивши численні виклики та проблеми, які громади змушені вирішувати в умовах воєнного часу. Основні наслідки можна розділити на кілька основних аспектів (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 - Основні наслідки впливу війни на стан місцевих бюджетів України

Аналіз місцевих бюджетів у 2024 році виявляє суттєві зміни, зумовлені впливом війни та бюджетними новаціями. Збройний конфлікт значно вплинув на фінансову спроможність громад, спричинивши диспропорції у розподілі ресурсів та створивши нові виклики для місцевого самоврядування. Одним із осонвних факторів, що вплинув на місцеві бюджети, стало вилучення

військового податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) з грошового забезпечення військовослужбовців. До жовтня 2023 року цей податок був вагомим джерелом доходів для багатьох громад, особливо тих, на території яких розміщені військові частини. Ця ситуація посилила диспропорції між громадами: ті, що раніше отримували суттєві надходження від військового ПДФО, тепер стикаються з фінансовими труднощами, тоді як менш залежні від цього джерела зберегли відносну стабільність. Водночас, війна призвела до скорочення надходжень одних місцевих податків, зокрема плати за землю, але певне зростання інших (єдиного податку). Разом з тим, в окремих громадах спостерігається суттєве скорочення надходжень через зниження економічної активності та пошкодження інфраструктури. Це свідчить про необхідність перегляду механізмів фінансового вирівнювання та підтримки громад, особливо в умовах війни. Для забезпечення сталого розвитку громад необхідно розробити стратегії, спрямовані на подолання диспропорцій та зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів [9].

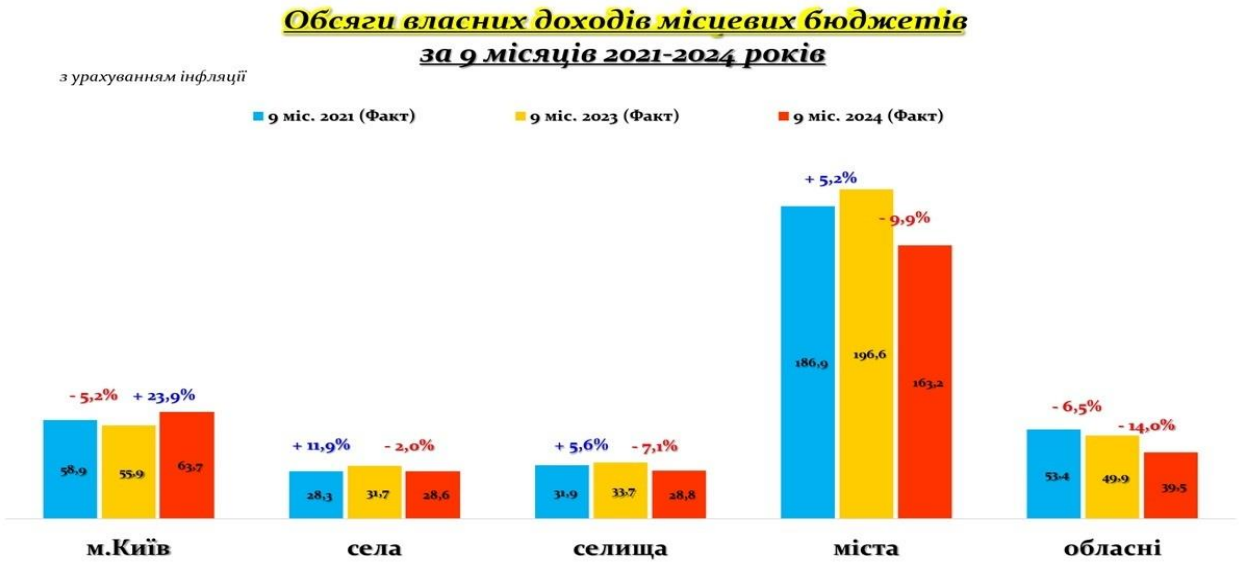

Рисунок 1.2 - Динаміка обсягів доходів місцевих бюджетів за період 9 місяців 2021 – 2024 рр.

Вилучення військового ПДФО з жовтня 2023 року показово відображається на графіку. Водночас, варто звернути увагу на зростання

доходів Києва у 2024 році (+23,9%), порівняно з попереднім роком. Це є результатом значних надходжень податку на прибуток банківських установ, більшість з яких зареєстровані в столиці. Інші громади, зокрема сільські та селищні, зазнали спадів у 2024 році (-2,0% та -7,1% відповідно), що свідчить про значну залежність від надходжень ПДФО. Села у 2023 році демонстрували зростання доходів (+11,9%), однак у 2024 році цей показник зменшився на 2,0%. У селищах після незначного приросту доходів у 2023 році (+5,6%) спостерігається спад у 2024 році (-7,1%).

Особливу увагу варто звернути на різке скорочення доходів обласних бюджетів у 2024 році (-14,0%), яке є наслідком скорочень важливих джерел фінансування, зокрема військового ПДФО, а також економічного спаду через бойові дії. Аналогічно, зниження доходів міст на 9,9%, порівняно з попереднім роком, вказує на те, що навіть великі громади стикаються з дефіцитом фінансових ресурсів. Це створює серйозну загрозу для реалізації місцевих програм розвитку, адже громади втрачають можливість інвестувати в інфраструктуру та соціальні послуги.

Загалом, зниження доходів більшості громад свідчить про диспропорційність економічної стабільності між різними типами населених пунктів. Громади, які раніше залежали від ПДФО військовослужбовців та місцевих податків, нині змушені шукати нові джерела фінансування. Ця ситуація підкреслює потребу в оновлених механізмах бюджетного вирівнювання та посиленні міжбюджетної підтримки.

Аналіз, результати якого представлені на рис.1.3 показує суттєву нерівномірність у фінансовій спроможності. Київ залишається беззаперечним лідером з бюджетом 63,7 млрд грн, що становить 100% у відносному масштабі. Це пов’язано з концентрацією бізнесу, адміністративних установ та порівняно високою економічною активністю столиці навіть в умовах війни. Окрім того, зважаючи на проблематику несправедливого зарахування ПДФО, великі компанії із значною кількістю відокремлених підрозділів сплачують податки за місцем розташування головного офісу. Зазначене відображає необхідність

більш рівномірного розподілу основного бюджетонаповнюючого податку (ПДФО), згідно з рекомендаціями ЄС, за місцем проживання мешканців.

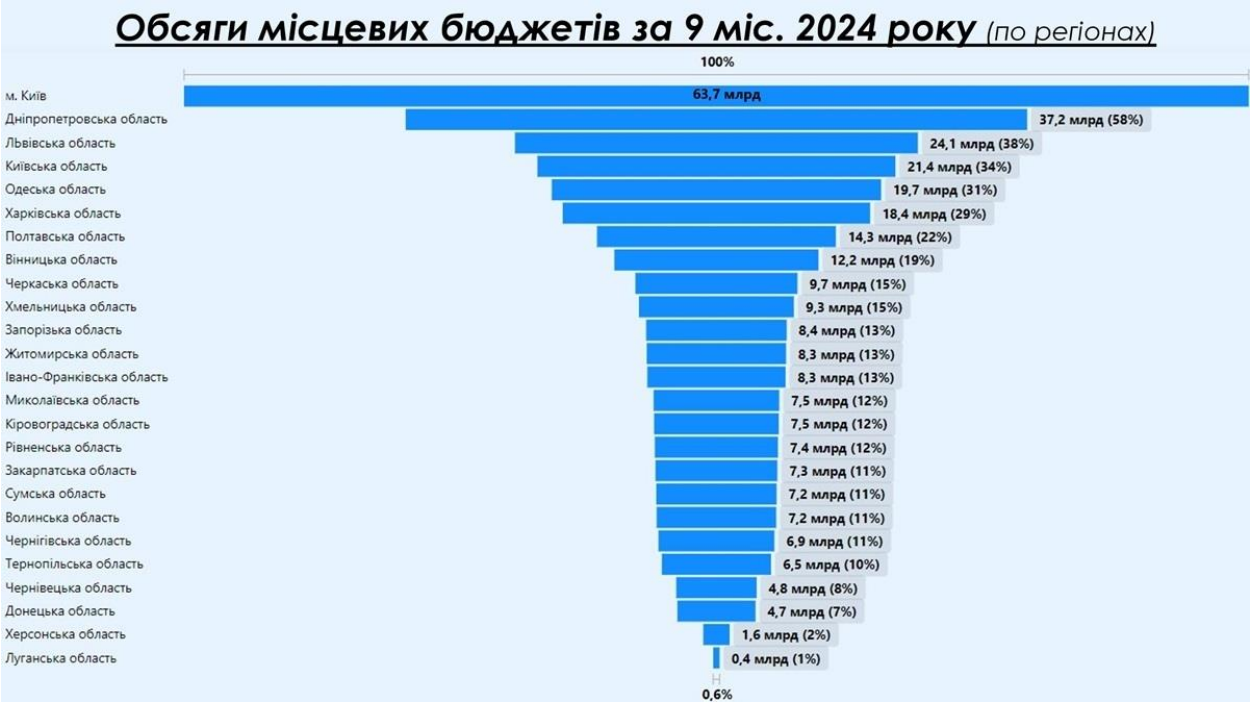

Рисунок 1.3 - Обсяги місцевих бюджетів у розрізі регіонів України

Дніпропетровська область займає друге місце з 37,2 млрд грн (58%), що можна пояснити її стратегічним розташуванням та економічною значимістю. Львівська область, як тиловий регіон, отримує 24,1 млрд грн (38%), що свідчить про її важливу роль у внутрішній економіці країни. Київська (21,4 млрд грн, 34%) та Одеська (19,7 млрд грн, 31%) області доповнюють список регіонів із найбільшими бюджетами. Середній рівень бюджетів демонструють області, що знаходяться на периферії активних бойових дій, такі як Харківська (14,3 млрд грн, 22%) і Полтавська (12,2 млрд грн, 19%). Їхні показники вказують на те, що попри складні обставини, ці регіони змогли частково зберегти свою економічну діяльність. Останні місця займають області, що постраждали найбільше від війни, як-от Донецька (4,7 млрд грн, 7%), Херсонська (1,6 млрд грн, 2%) та Луганська (0,4 млрд грн, 1%). Їхній низький рівень фінансування обумовлений бойовими діями, масовою міграцією населення та майже повною відсутністю економічної активності.

Це демонструє значну нерівномірність у фінансових можливостях регіонів, яка потребує перегляду державної політики розподілу ресурсів. Зокрема, важливим є запровадження механізмів вирівнювання для підтримки найбільш постраждалих регіонів, а також посилення фінансової автономії для стабільних громад [9].

Обласні бюджети сформували 24% загального обсягу доходів (39,5 млрд грн), що вказує на їхню важливу роль у фінансуванні регіонів. Однак значна частина цих коштів спрямовується на базові потреби, а також відновлення та підтримку постраждалих територій. Селища та села забезпечили по 18% доходів кожне (28,8 млрд грн та 28,6 млрд грн відповідно). Це свідчить про відносно однаковий рівень фінансового наповнення в таких громадах, проте їхні бюджети залишаються обмеженими для реалізації масштабних інфраструктурних або соціальних проектів.

Загалом, структура доходів місцевих бюджетів вказує на суттєву диспропорцію між містами, зокрема Києвом, та іншими типами громад. Це зумовлює необхідність перегляду міжбюджетної політики, механізму зарахування ПДФО та спрямування додаткових ресурсів для підтримки менш фінансово забезпечених громад. Стратегічний перерозподіл коштів може допомогти збалансувати розвиток територій в умовах війни та економічної нестабільності.

Аналіз обсягів власних доходів місцевих бюджетів за дев’ять місяців 2021-2024 років без урахування інфляції демонструє тенденцію до зростання в абсолютних показниках, однак реальна вартість цих доходів є нижчою через рівень інфляції за останні роки. Таким чином, попри зростання абсолютних доходів у багатьох громадах, без урахування інфляції ці показники не відображають реальну фінансову спроможність місцевих бюджетів. Негативний вплив війни, вилучення ключових джерел доходів і економічна нестабільність створюють значні виклики для місцевого самоврядування. Аналіз приросту власних доходів місцевих бюджетів за дев’ять місяців 2024 року, порівняно з 9 міс. 2021 року з урахуванням інфляції, свідчить про суттєві

диспропорції у фінансуванні громад. Менші громади та обласні бюджети є найбільш вразливими до економічних викликів. Пріоритетом державної політики має стати фінансова підтримка цих категорій для подолання диспропорцій та забезпечення сталого розвитку всього місцевого самоврядування.

Ранжування приросту власних доходів місцевих бюджетів за дев'ять місяців 2024 року порівняно з 2021 роком (з урахуванням інфляції) чітко демонструє значні розбіжності у фінансовій динаміці різних типів громад:

– *лідери приросту*: найкращу динаміку продемонстрували громади з населенням понад 15 тис. осіб у категорії сіл (+12,2%) та місто Київ (+8,2%). Цим громадам вдалось наростити доходи та залучити додаткові ресурси навіть в умовах війни;

– *помірний приріст*: села з населенням від 10 до 15 тис. осіб показали зростання на 3,6%. Це свідчить про їх відносну фінансову стабільність, хоча масштаби їхньої економіки не дозволяють досягти суттєвих приростів;

– *середні втрати*: селища з населенням понад 15 тис. осіб (-5,6%) та від 5 до 10 тис. осіб (-7,7%) демонструють помірні втрати. Це може бути наслідком недостатньої диверсифікації джерел доходів і залежності від місцевих податків, що знизилися через економічну кризу;

– *суттєві втрати*: міста та селища різних категорій зазнали значного зниження доходів, особливо міста з населенням понад 15 тис. осіб (-12,7%) та селищ (-17,7%). Це свідчить про уразливість до скорочення ключових джерел фінансування, таких як військовий ПДФО;

– *найбільші втрати*: обласні бюджети (-26%) та найменші селища (до 5 тис. осіб, -25%) зазнали найсуттєвіших втрат. Це пов'язано з відсутністю масштабних джерел доходів і високою залежністю від зовнішніх факторів.

Наведені дані підкреслюють нерівномірність фінансової стабільності громад і потребу в більш адресному підході до підтримки бюджетів, особливо для обласних бюджетів і найменших територій, які зазнали найбільших втрат у реальних доходах.

Аналіз приросту власних доходів місцевих бюджетів за дев'ять місяців 2024 року, порівняно з 2021 роком із урахуванням інфляції, демонструє суттєві *регіональні розбіжності*, що відображають як економічну активність, так і вплив війни на фінансову спроможність громад, а саме:

– лідери приросту: Закарпатська область демонструє найбільше середнє зростання серед громад (+19,9%), за нею йдуть Івано-Франківська (+17,1%) та Тернопільська (+15,0%) області. Це свідчить про ефективну адаптацію громад у цих регіонах до нових умов, включаючи внутрішню міграцію, релокацію бізнесу та активність аграрного сектору;

– *стабільне зростання*: Львівська (+13,1%), Волинська (+13,0%) та Чернівецька (+10,2%) області показують позитивну динаміку завдяки економічній активності в тилових регіонах і відносно стабільній інфраструктурі. Львівщина додатково виграє завдяки розвитку бізнесу, тоді як Чернівецька та Волинська області більше залежать від аграрного сектору;

– *незначне зростання*: Центральні та південні області, такі як Одеська (+0,7%) та Полтавська (+0,2%), демонструють мінімальне середнє зростання по громадах. Це вказує на те, що регіони стикаються з економічними викликами, але зберігають відносну стабільність;

– *суттєві втрати*: регіони, що межують із зоною бойових дій, такі як Харківська (-15,5%), Сумська (-11,0%) та Чернігівська (-11,0%) області, зазнали суттєвого середнього скорочення доходів в територіальних громадах. Це пов'язано з міграцією населення, зниженням економічної активності та руйнуванням інфраструктури;

– *критичні втрати*: найгірші результати спостерігаються у громадах Запорізької (-60,9%), Херсонської (-70,5%) та Луганської (-94,4%) областей. Це є наслідком значного руйнування інфраструктури, втрати податкової бази та бойових дій.

Ці середні значення підкреслюють, що громади тилових регіонів мають більше можливостей для фінансової стабілізації, тоді як громади в регіонах, що постраждали від бойових дій, залишаються найбільш вразливими.

Розглянемо динаміку надходження Єдиного податку як певного індикатора економічної активності (рис. 1.4).

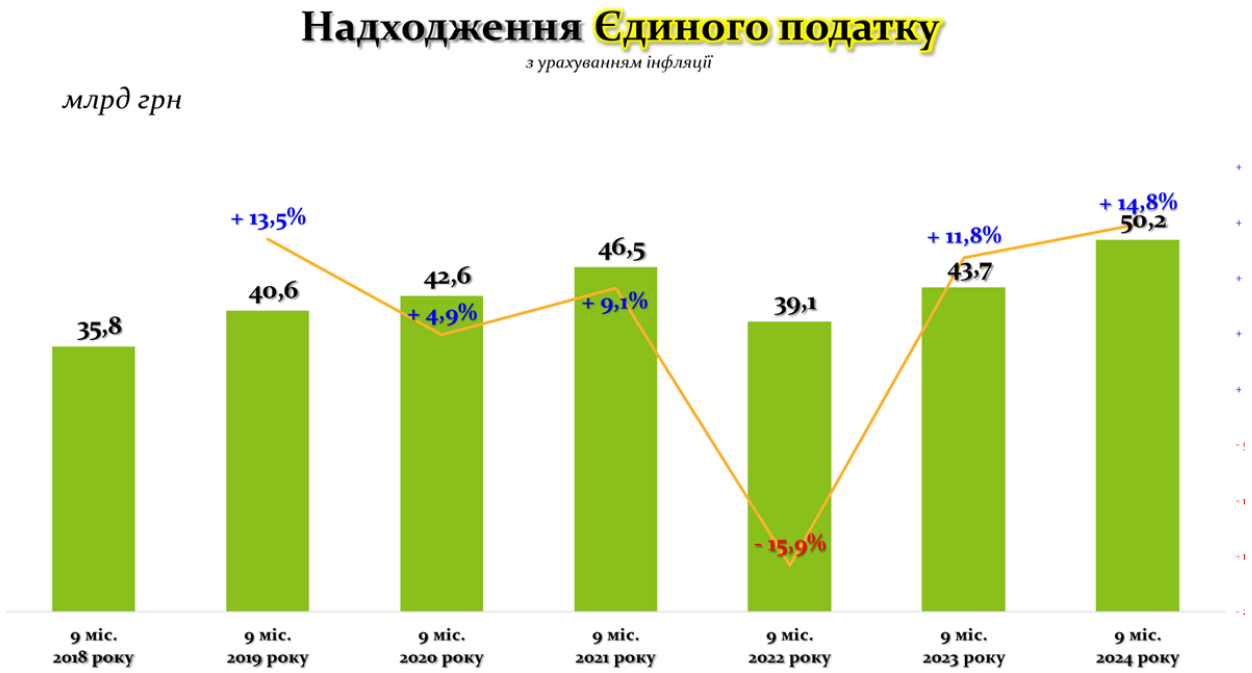

Рисунок 1.4 - Динаміка надходжень єдиного податку з урахуванням інфляційного чинника впливу

Надходження єдиного податку за дев’ять місяців 2018–2024 років з урахуванням інфляції демонструють як періоди стабільного зростання, так і значні втрати, зумовлені впливом зовнішніх факторів.

У період 2018–2021 років спостерігається стабільне зростання надходжень: із 35,8 млрд грн у 2018 році до 46,5 млрд грн у 2021 році. Основними драйверами цього зростання були розвиток малого бізнесу, стабільна економічна ситуація та ефективне адміністрування податків. У 2019 році приріст склав +13,5%, у 2020 році +4,9%, а у 2021 році +9,1%. Ці позитивні тенденції свідчать про поступове нарощування економічної активності малого бізнесу. Однак у 2022 році, на фоні повномасштабного вторгнення рфії в Україну, надходження єдиного податку скоротилися на 15,9% і становили 39,1 млрд грн. Це падіння пояснюється масовим закриттям бізнесів, руйнуванням інфраструктури та економічною невизначеністю. Воєнні дії суттєво вплинули на малі та середні суб’єкти підприємництва, які є

основними платниками цього податку. У 2023 році відбулося часткове відновлення, і надходження досягли 43,7 млрд грн (+11,8%). Відновлення економіки, релокація бізнесу до безпечніших регіонів та зростання податкової дисципліни стали основними факторами цього приросту. У 2024 році спостерігається ще більший приріст +14,8%, а надходження зросли до 50,2 млрд грн. Це є ознакою поступового стабілізування економіки та відновлення бізнес-активності. Загалом, попри значні втрати в 2022 році, динаміка надходжень єдиного податку вказує на високий потенціал малого бізнесу як основного джерела місцевих бюджетів. Для підтримки позитивних тенденцій необхідні заходи, спрямовані на стимулювання підприємницької активності.

Загалом аналіз ключових показників за січень-вересень 2024 року дозволяє виокремити основні проблемні питання та тенденції в управлінні місцевими бюджетами. Важливими аспектами залишаються зміцнення власної доходної бази громад, покращення ефективності використання міжбюджетних трансфертів, а також адаптація до економічних і соціальних умов, що склалися в країні. Вчасне реагування на ці виклики дозволить не лише стабілізувати місцеві бюджети, але й сприятиме збалансованому подальшому соціально-економічному розвитку територій [10].

Суттєві зміни відбулись також, починаючи з 2014 року, щодо чинника впливу «релокація бізнесу». Так, простежуються процеси релокації бізнесу внаслідок воєнних дій, економічної нестабільності та змін у регіональних умовах господарювання. Так зокрема перше розшарування (релокація) простежується в 2014 році. Варто звернути увагу, що до 2014 року фактично всіх регіони розвивались однаково. Але вже у 2023 році це розшарування стало просто колосальним і це відображено на графіку. Як наслідок економічна активність і розвиток одних регіонів посилилась, а інших геть знизилась. У тилових регіонах, таких як Львівська, Закарпатська та Київська області, а також у місті Києві, спостерігається стабільне зростання чисельності суб’єктів господарювання. Це можна пояснити активною релокацією бізнесу із зон бойових дій, розвитком логістичної та економічної інфраструктури, а також

більш сприятливими умовами для ведення бізнесу. Наприклад, Львівщина та Закарпаття виграють завдяки своїй близькості до європейських ринків. Водночас регіони, що постраждали від бойових дій, такі як Донецька, Луганська, Херсонська та Запорізька області, демонструють різке скорочення чисельності суб'єктів господарювання. Масштабні руйнування інфраструктури, міграція населення та економічна невизначеність у цих регіонах стали основними факторами такого спаду.

Ця динаміка підкреслює значний дисбаланс у розвитку регіонів і необхідність активної державної підтримки для відновлення бізнес-активності в постраждалих областях. Релокація бізнесу до тилових регіонів також створює нові виклики, зокрема щодо забезпечення належної інфраструктури, збільшення конкуренції на ринках праці та інтеграції релокованих підприємств у місцеву економіку.

Важливим є питання фінансування бізнесу у розрізі державного та місцевих бюджетів (рис. 1.5).

Рисунок 1.5 - Фінансування розвитку підприємництва у розрізі джерел фінансування (державний та місцеві бюджети)

Графік відображає фінансування розвитку підприємництва з державного та місцевих бюджетів за дев'ять місяців кожного року з 2020 до 2024 років. Динаміка свідчить про значне збільшення обсягів фінансування, особливо з державного бюджету, що підкреслює пріоритетність підтримки бізнесу в умовах економічної нестабільності. У державному бюджеті фінансування підприємництва зросло з 1 250,0 млн грн у 2020 році до 16 997,4 млн грн у 2024 році. Основний приріст спостерігається після 2022 року, коли показник зріс з 3 596,4 млн грн до 14 108,0 млн грн у 2023 році. Це пояснюється необхідністю відновлення бізнесу в умовах війни, а також активними програмами підтримки малого та середнього підприємництва з боку держави. Така динаміка вказує на централізований підхід до стимулювання економіки через розвиток підприємництва. Фінансування з місцевих бюджетів демонструє помірну динаміку зростання. У 2020 році на підтримку підприємництва з місцевих бюджетів було виділено 24,6 млн грн, а у 2023 році — 136,7 млн грн, після чого в 2024 році відбулося незначне зниження до 126,5 млн грн. Ця тенденція може свідчити про обмежені можливості місцевих бюджетів у фінансуванні бізнесу, зокрема через перерозподіл ресурсів на вирішення нагальних соціально-економічних проблем [9].

Загалом фінансування розвитку підприємництва суттєво зросло, що є ключовим інструментом підтримки економіки в умовах війни. Основна роль у фінансуванні належить державному бюджету, тоді як внесок місцевих бюджетів залишається менш значним, але важливим для регіональної економіки. Ця динаміка підкреслює необхідність збереження тенденції до збільшення фінансування та розробки нових механізмів співфінансування для більш рівномірного розподілу ресурсів між державним і місцевими рівнями.

Кількість великих підприємств (тобто підприємств, які за класифікацією є «великими платниками податків») у розрізі регіонів за 2023 рік вказує на значну концентрацію таких суб'єктів у столиці та кількох промислово розвинених областях (рис. 1.6). Місто Київ є абсолютним лідером із 165 великими підприємствами, що складає основну частину цього сегмента. Така

перевага обумовлена високою концентрацією бізнесу, доступом до інфраструктури, фінансових ресурсів і кадрового потенціалу. Дніпропетровська область займає друге місце з 68 великими підприємствами, що свідчить про її вагомий внесок у промислове виробництво, зокрема в металургії, гірничодобувній галузі та енергетиці.

Львівська та Київська області мають відповідно 38 і 37 великих підприємств, що відображає активний розвиток бізнесу в цих регіонах, зокрема у сфері транспорту, логістики та переробної промисловості. Решта областей мають значно меншу кількість великих підприємств, наприклад, Запорізька, Одеська, Полтавська та Харківська області мають по 18 підприємств кожна.

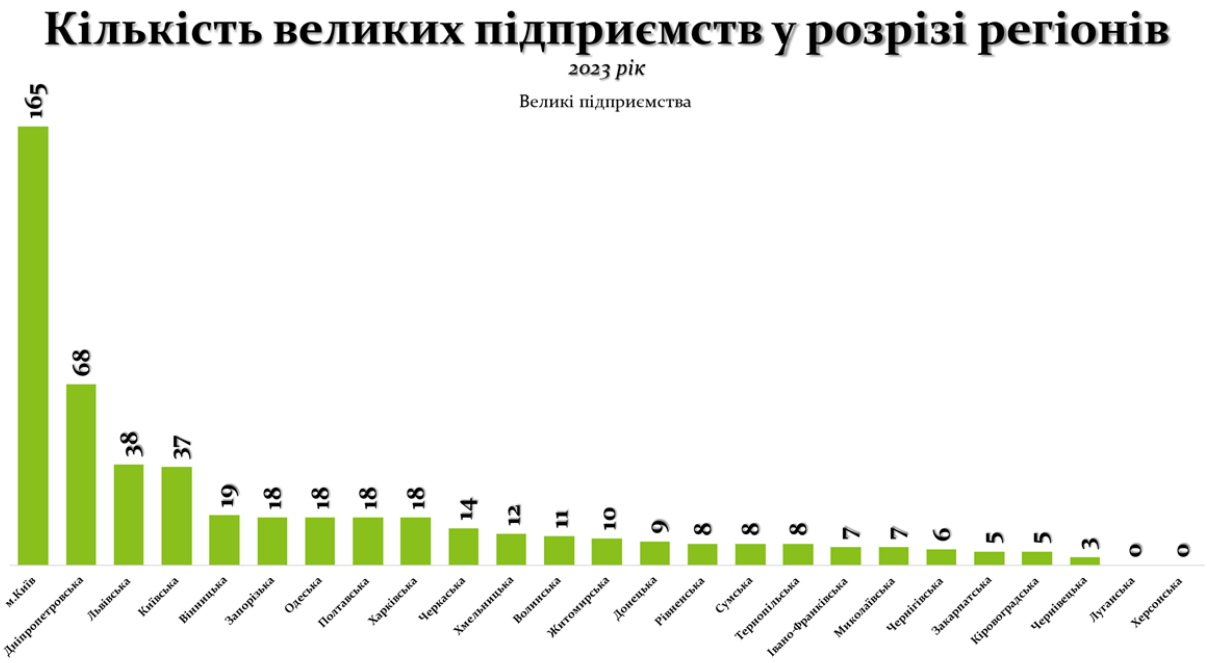

Рисунок 1.6 - Кількість великих підприємств у розрізі регіонів України

Регіони, які найбільше постраждали від війни, такі як Луганська та Херсонська області, зовсім не мають великих підприємств, що підкреслює руйнівний вплив бойових дій на їхній економічний потенціал. Чернівецька область має лише 3 підприємства, що вказує на її низьку економічну спроможність у цьому сегменті.

Загалом, рис. 1.6 підкреслює значні диспропорції в регіональному розподілі великих підприємств. Лише кілька регіонів забезпечують основний обсяг економічної активності, тоді як інші області залишаються позаду через обмежені ресурси, інфраструктурні виклики або наслідки війни. Ці дані вказують на необхідність стимулювання економічного розвитку в регіонах, особливо в тих, що найбільше постраждали, для забезпечення рівномірного зростання.

Узагальнення аналізу видатків 2024 року дає змогу зробити наступні висновки.

Загальний обсяг видатків становив 435,2 млрд грн, що на 2,9% більше порівняно з попереднім роком. Основна частина видатків припадає на освіту – 187,1 млрд грн (43%), що демонструє вагомість цього сектора у місцевих бюджетах. Суттєву частку також займають також загальнодержавні функції – 79,1 млрд грн (18%) та економічна діяльність – 44,4 млрд грн (10%). Видатки на соціальний захист та житлово-комунальне господарство (ЖКГ) складають по 8% (35,4 млрд грн кожна), підкреслюючи їхню важливість у забезпеченні соціальної підтримки та інфраструктури. Менші частки припадають на такі сфери, як охорона здоров'я (5%), духовний та фізичний розвиток (5%), порядок, безпека та суди (3%) та охорона природи (0,2%). Такий розподіл свідчить про зосередженість місцевих бюджетів на поточних соціальних і освітніх потребах, із меншим акцентом на екологічних і правових напрямках із дотриманням розмежування видатків між бюджетами [10].

Таким чином, загальний аналіз бюджетних надходжень, економічної активності та структури доходів місцевих бюджетів за 9 місяців 2024 року демонструє ключові тенденції і виклики, з якими зіткнулися територіальні громади в умовах воєнного часу. Ці висновки базуються на даних про динаміку власних доходів, податків, зокрема єдиного податку і податку на прибуток, а також на особливостях економічної активності в регіонах.

Економічна активність територіальних громад залишається нерівномірною, із значними диспропорціями між великими містами,

селищами і селами. Незважаючи на загальне зростання доходів у гривневому еквіваленті, врахування інфляційних процесів демонструє зниження реальної фінансової спроможності бюджетів місцевого самоврядування у багатьох громадах. Великі громади з чисельністю населення понад 15 тисяч осіб показують більшу стабільність, однак саме малі громади (з населенням до 5 тисяч осіб) демонструють більшу ефективність у зборі податків на одного жителя. Це вказує на необхідність більш адресного підходу до адміністрування податків у малих громадах, які найбільше зацікавлені у зборі місцевих податків та зборів.

Структура податкових надходжень значно відрізняється залежно від типу громад і регіонів. Єдиний податок залишається важливим джерелом доходів, особливо для сіл і селищ, де він забезпечує значну частину бюджетів. Водночас найбільші доходи від податку на прибуток концентруються в Києві, що зумовлено як підвищеною прибутковістю банківського сектора, так і збільшенням ставки податку. Обласні бюджети, навпаки, мають більш диверсифіковану податкову базу, однак суттєво залежать від діяльності місцевих підприємств.

Щодо регіональних диспропорцій та викликів. Економічна активність, яка вимірюється через чисельність суб'єктів господарювання і обсяг виробленої продукції, суттєво різниться між регіонами. Лідерами за обсягами виробництва залишаються Київ і Дніпропетровська область, тоді як інші регіони, особливо на сході та півдні України, демонструють значне зниження економічної активності. Війна спричинила суттєвий відтік бізнесу з постраждалих регіонів до більш стабільних територій, що створює додаткові виклики для вирівнювання регіонального розвитку.

Фінансування розвитку підприємництва, зокрема з місцевих бюджетів, залишається на низькому рівні, що обмежує можливості економічного відновлення. Основні інвестиції в цю сферу надходять з державного бюджету, однак місцеві ініціативи також відіграють важливу роль. Залучення іноземних інвесторів є ключовим елементом для забезпечення сталого розвитку, але їхній

внесок залишається недостатнім, особливо в регіонах із низькою економічною активністю.

Вважаємо, що для підвищення стійкості місцевих бюджетів необхідно зміцнювати податкову базу, зокрема через покращення адміністрування податків, зміни механізму зарахування ПДФО відповідно до рекомендацій ЄС, стимулювання економічної активності та залучення інвестицій. Особливу увагу слід приділити підтримці малого і середнього бізнесу, який є основою економіки в багатьох громадах. Крім того, необхідна активна державна політика щодо вирівнювання регіонального розвитку, спрямована на підтримку постраждалих регіонів і створення умов для повернення бізнесу. Наведені результати вказують на необхідність комплексного підходу до управління місцевими бюджетами, який враховує специфіку кожної громади, регіональні відмінності та сучасні виклики, пов’язані з війною. Лише через консолідацію зусиль на всіх рівнях влади можна досягти фінансової стійкості та забезпечити економічне відновлення країни.

1.3. Прогнозування фінансово-економічних ризиків подолання викликів війни у 2024 році як запорука бюджетної стійкості України

Дослідження бюджетної системи України, механізмів подолання викликів місцевим бюджетам, протистояння війні громадами України надало змогу визначити фінансово-економічні аспекти подолання викликів війни у 2024 році. Так, ризик не отримати достатній обсяг міжнародного фінансування для цього року знизився; країна просувається в напрямі реформ; бізнес оперативно пристосовується навіть до відключень електроенергії.

У першій половині 2024 року економіка України продемонструвала значну адаптивність. Вона не лише вистояла під тиском безпрецедентних викликів війни та дефіциту електроенергії, а й продовжила відновлення. Підґрунтям для адаптації є забезпечена завдяки рішенням НБУ та уряду й значній міжнародній підтримці макрофінансова стабільність. Так, інфляція

знизилася до 3,2% у березні та відтоді, попри прискорення, залишається помірною [11]. Монетарна політика у другій половині 2024 р. спрямовується передусім на приведення інфляції, яка вимірюється індексом споживчих цін у річному вимірі, до цілі 5% на прогнозному горизонті, який охоплює поточний рік та два наступних роки. В окремі періоди інфляція може відхилятися від кількісної цілі під дією внутрішніх і зовнішніх чинників, які є поза ефективним впливом монетарної політики НБУ. Водночас НБУ спрямовує свої зусилля на уникнення розбалансування інфляційних очікувань та повернення інфляції до цілі на прогнозному горизонті. Надалі інфляція пришвидшиться, але вже в наступному році почне знижуватися та прямуватиме до цілі НБУ 5%. Ціновий тиск зберігатиметься в наступні місяці 2024 року через подальше збільшення витрат бізнесу, підвищення акцизів, а також вичерпання ефектів значних минулорічних врожаїв та негативний вплив літньої посухи на цьогорічну врожайність. Попередні оцінки інфляції в липні підтверджують тенденцію до її пришвидшення.

Водночас інфляція залишатиметься помірною – 8.5% на кінець 2024 року за оновленим прогнозом. Цьому сприятимуть заходи НБУ із захисту гривневих доходів і заощаджень населення від інфляції та забезпечення стійкості валютного ринку. Стримуючий вплив на ціни матиме й продовження мораторію на підвищення житлово-комунальних тарифів на газ, опалення та гарячу воду. Зважена процентна й валютно-курсова політика НБУ та послаблення зовнішнього інфляційного тиску дадуть змогу сповільнити інфляцію вже у 2025 році – до 6.6%.

У 2026 інфляція повернеться до цілі 5% на тлі поступової нормалізації функціонування економіки та подальшого поліпшення ситуації в енергетиці. Економічне відновлення триватиме, хоча буде обмеженим через вплив війни, зокрема значні пошкодження енергосистеми Економічне зростання в першому півріччі 2024 р. тривало, хоча й сповільнилося впродовж останніх місяців внаслідок масштабних атак росії на об’єкти енергетичної інфраструктури. Однак бізнес частково адаптувався до постійних відключень електроенергії.

Вагому підтримку економічній активності надавала також стабільна робота морського коридору. Попри дефіцит електроенергії та менші порівняно з попереднім роком врожаї, НБУ навіть дещо поліпшив прогноз економічного зростання на цей рік – до 3,7%. Це зумовлено кращими результатами І кварталу 2024 р. та очікуваним розширенням бюджетних стимулів, а також розбудовою розподіленої генерації, у тому числі за підтримки масштабних програм кредитування. Поступова нормалізація умов функціонування економіки, збереження м'якої фіскальної політики разом із розбудовою експортних шляхів і пожвавленням зовнішнього попиту сприятимуть пришвидшенню темпів зростання реального ВВП до 4–5% у 2025–2026 роках.

Збереження міжнародної фінансової підтримки дасть змогу уряду профінансувати дефіцит бюджету, а НБУ – підтримувати комфортний рівень резервів. Базовий сценарій прогнозу передбачає збереження значних обсягів зовнішнього фінансування України, яке, однак, поволі скорочуватиметься в міру розширення внутрішньої спроможності покривати видатки бюджету власними ресурсами. Очікується, що в цьому 2024 році міжнародні партнери нададуть близько 38 млрд дол. США пільгових кредитів і грантів, а наступного року – не менше 31 млрд дол. США.

Такі обсяги допомоги разом із збільшенням внутрішніх залучень дадуть змогу профінансувати значний дефіцит бюджету – близько 23% ВВП у 2024 році та 18% у 2025 році. Зі свого боку, НБУ матиме можливість підтримувати достатній обсяг міжнародних резервів для забезпечення стійкості валютного ринку та помірної інфляції. Ураховуючи необхідність забезпечення стійкості валютного ринку та наближення інфляції до цілі 5% на прогнозному горизонті, НБУ зберіг облікову ставку на рівні 13%. Базовий сценарій прогнозу передбачає відновлення циклу зниження облікової ставки лише на початку 2025 року.

Ключовим ризиком для інфляційної динаміки та економічного розвитку залишається перебіг повномасштабної війни Тривалість та характер російської агресії й надалі матимуть значний вплив на інфляційні процеси та економічний

розвиток України. Тривала війна високої інтенсивності унеможливлюватиме повернення економіки до нормальних умов функціонування та ускладнюватиме закріплення інфляції на рівні цілі НБУ. Зберігаються й інші ризики, більшість із яких також прямо чи опосередковано пов’язана з перебігом війни, зокрема: виникнення додаткових бюджетних потреб, передусім для підтримання обороноздатності; перенесення на ціни окремих нових податків для бізнесу, запровадження яких наразі дискутується на державному рівні; подальші пошкодження інфраструктури, передусім енергетичної та портової, що обмежуватиме економічну активність і тиснутиме на ціни з боку пропозиції; поглиблення негативних міграційних тенденцій.

Зруйновані виробничі потужності та диспропорції на ринку праці стримуватимуть зростання економічного потенціалу З початком повномасштабного вторгнення потенційний ВВП суттєво знизився через значні втрати капіталу, робочої сили, розрив торговельних та логістичних зв'язків. Проте він порівняно швидко відновив зростання завдяки адаптації економіки до нових реалій. Останнє дасть змогу відновлюватися й надалі, замінюючи дефіцитні чинники росту впровадженням нових технологій та оптимізацією бізнесу. З нормалізацією умов функціонування економіки чинниками зростання потенційного ВВП стануть відновлення та побудова нових виробництв і логістики, євроінтеграційні процеси, а також поступове повернення мігрантів. Проте через масштабні втрати потенційний ВВП у прогнозному періоді залишатиметься нижче рівня до повномасштабного вторгнення [12].

Зберігається також ризик суттєвішого зниження обсягів підтримки України міжнародними партнерами, зокрема внаслідок електоральних циклів у багатьох країнах. Водночас є ймовірність реалізації низки позитивних сценаріїв, пов’язаних із подальшим розширенням експортних можливостей, пришвидшенням євроінтеграційних процесів, реалізацією масштабної

програми відновлення України, швидшими темпами відновлювальних робіт в енергетиці.

Таким чином, макроекономічний прогноз ґрунтується на припущеннях щодо поступової нормалізації умов функціонування економіки та відповідного зменшення дефіциту державного бюджету. Через значні пошкодження в енергосистемі дефіцит електроенергії зберігатиметься на прогнозному горизонті, що стримуватиме відновлення економіки. У базовому сценарії враховано вищі потреби у видатках на оборону у 2024 році. Передбачаються їх беземісійне фінансування, зокрема шляхом підвищення акцизних податків та збільшення боргових залучень на внутрішньому ринку. Водночас потенційний ефект перенесення на ціни від збільшення собівартості продукції через додаткові податки є ризиком прогнозу. Ключові ризики цього макропрогнозу пов'язані з перебігом повномасштабної війни та зумовленими нею додатковими потребами бюджету на підвищення обороноздатності країни та відновлення критичної інфраструктури, обсягами та джерелами фінансування бюджетного дефіциту, а також підвищенням або зниженням дефіциту електроенергії.

Висновки до розділу 1

Протягом багатьох років бюджетній системі України притаманні нестабільність і постійне реформування, зумовлені неефективністю державних видатків, хронічним бюджетним дефіцитом, значним обсягом державного боргу та недосконалістю міжбюджетних відносин. Реформи вивели бюджетні відносини в Україні на якісно новий рівень ефективності та транспарентності, проте були значною мірою нівельовані пандемією та повномасштабною війною. Зміна пріоритетів бюджетної політики призвела до повної або часткової зупинки більшості бюджетних реформ. Незважаючи на це, бюджетна система залишається одним із ключових механізмів забезпечення військових і соціальних потреб під час війни, а також

спроможності успішної повоєнної відбудови України. Тому дослідження трансформаційних процесів формування бюджетного процесу в умовах війни є актуальним та своєчасним.

Посилення конструктивної ролі держави у процесах мобілізації й розподілу фінансових ресурсів має спиратися на збільшення обсягів оборонного замовлення й державних інвестицій у створення нових виробничих потужностей ОПК, надання стимулів приватним інвесторам щодо участі в оборонних замовленнях на виробництво різних видів військової продукції, скорочення видатків на обслуговування внутрішнього боргу через нормалізацію монетарної політики, збільшення сум бюджетного фінансування охорони здоров'я з фокусом на потребах поранених бійців і ветеранів ЗСУ, обговорення питань підвищення податків на споживання і особисті доходи цивільних громадян у контексті вирівнювання бюджетних дисбалансів.

Місцеві бюджети є основою для забезпечення життєдіяльності громад, фінансування інфраструктурних проєктів, соціальних програм, підтримки ВПО та релокованого бізнесу та багатьох інших потреб. Проте війна та економічні виклики, з якими стикається країна, суттєво вплинули на розподіл ресурсів, дохідну частину місцевих бюджетів і загальний баланс між громадами.

Для підвищення стійкості місцевих бюджетів необхідно зміцнювати податкову базу, зокрема через покращення адміністрування податків, зміни механізму зарахування ПДФО відповідно до рекомендацій ЄС, стимулювання економічної активності та залучення інвестицій. Особливу увагу слід приділити підтримці малого і середнього бізнесу, який є основою економіки в багатьох громадах. Крім того, необхідна активна державна політика щодо вирівнювання регіонального розвитку, спрямована на підтримку постраждалих регіонів і створення умов для повернення бізнесу. Наведені результати вказують на необхідність комплексного підходу до управління місцевими бюджетами, який враховує специфіку кожної громади, регіональні відмінності та сучасні виклики, пов'язані з війною. Лише через консолідацію

зусиль на всіх рівнях влади можна досягти фінансової стійкості та забезпечити економічне відновлення країни.

Актуальним є прогнозування фінансово-економічних ризиків подолання викликів війни у 2024 році як запорука бюджетної стійкості України, тому в нашому дослідженні проаналізовано деякі макроекономічні прогнози НБУ та надано рекомендації. Так, макроекономічний прогноз ґрунтується на припущеннях щодо поступової нормалізації умов функціонування економіки та відповідного зменшення дефіциту державного бюджету. Через значні пошкодження в енергосистемі дефіцит електроенергії зберігатиметься на прогнозному горизонті, що стримуватиме відновлення економіки. У базовому сценарії враховано вищі потреби у видатках на оборону у 2024 році. Передбачаються їх беземісійне фінансування, зокрема шляхом підвищення акцизних податків та збільшення боргових залучень на внутрішньому ринку. Водночас потенційний ефект перенесення на ціни від збільшення собівартості продукції через додаткові податки є ризиком прогнозу. Ключові ризики цього макропрогнозу пов’язані з перебігом повномасштабної війни та зумовленими нею додатковими потребами бюджету на підвищення обороноздатності країни та відновлення критичної інфраструктури, обсягами та джерелами фінансування бюджетного дефіциту, а також підвищенням або зниженням дефіциту електроенергії.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Формування бюджетного процесу у 2024 році: поточні зміни та фактичні показники

Відповідно Закону України [13] «про Державний бюджет України на 2024 рік» доходи Державного бюджету України у сумі 1911460976,8 тис. гривень, у тому числі доходи загального фонду Державного бюджету України - у сумі 1750819073,6 тис. гривень та доходи спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 160.641.903,2 тис. гривень, згідно з додатком № 1 до цього Закону [14]; видатки Державного бюджету України у сумі 3736618570,2 тис. гривень, у тому числі видатки загального фонду Державного бюджету України – у сумі 3546982419,1 тис. гривень та видатки спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 189636151,1 тис. гривень; повернення кредитів до Державного бюджету України у сумі 15094133,2 тис. гривень, у тому числі повернення кредитів до загального фонду Державного бюджету України – у сумі 14837104,9 тис. гривень та повернення кредитів до спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 257028,3 тис. гривень; надання кредитів з Державного бюджету України у сумі 36030881,1 тис. гривень, у тому числі надання кредитів із загального фонду Державного бюджету України – у сумі 2374639,6 тис. гривень та надання кредитів із спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 33656241,5 тис. гривень; граничний обсяг дефіциту Державного бюджету України у сумі 1846094341,3 тис. гривень, у тому числі граничний обсяг дефіциту загального фонду Державного бюджету України – у сумі 1783700880,2 тис. гривень та граничний обсяг дефіциту спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 62393461,1 тис. гривень, згідно з додатком № 2 до цього Закону [14]; оборотний залишок коштів Державного бюджету України у розмірі до 2

відсотків видатків загального фонду Державного бюджету України, визначених цією статтею.

Взагалі, Державний бюджет – головний загальнодержавний фонд централізованих коштів. За допомогою бюджету держава концентрує певну частку валового внутрішнього продукту та централізовано розподіляє її на розвиток національної економіки, для соціального захисту населення, утримання органів державної влади та управління, оборони країни. Державний бюджет на кожний фінансовий рік розглядається Верховною Радою України і затверджується як закон.

Результати виконання Державного бюджету 2024 року представлено у табл. 2.1. Так, ми бачимо, що впродовж 2024 р., починаючи з січня 2024 р. по жовтень 2024 р. включно маємо від'ємне сальдо, тобто дефіцит бюджету.

Таблиця 2.1 - Динаміка виконання Державного бюджету 2024 року, млн грн

2024 рік	Доходи Державного бюджету	Видатки Державного бюджету	Кредитування	Сальдо (дефіцит бюджету)
Планові показники	1768451,2	3309047,6	30890,4	-1571486,9
Січень	154849,8	170075,5	-142,3	-15083,5
Лютий	398247,6	493454,9	-1086,3	-94120,9
Березень	642107,1	841145,5	-1143,0	-197895,4
Квітень	845717,0	1155454,5	-2433,9	-307303,6
Травень	1074954,8	1545823,0	-4014,7	-466853,5
Червень	1316712,1	1935282,9	-4077,8	-614492,9
Липень	1486673,2	2249701,5	-3996,4	-759032,0
Серпень	1935610,7	2617192,9	-5156,1	-676426,1
Вересень	2169151,2	2977706,3	-5578,4	-802976,7
Жовтень	2348492,4	3350377,4	-6786,4	-995098,5
Листопад				
Грудень				

За даними Державної казначейської служби, за січень-жовтень 2024 року до загального фонду державного бюджету надійшло 1 671,0 млрд гривень [15]. Серед платежів, справляння яких контролюють податкові та митні органи, отримано такі основні надходження: 384,2 млрд грн – податок на додану вартість з ввезених на митну територію України товарів; 222,1 млрд

грн – податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів, з яких зібрано 347,0 млрд, відшкодовано – 124,9 млрд грн; 207,0 млрд грн – податок на прибуток підприємств; 177,9 млрд грн – податок на доходи фізичних осіб та військовий збір; 170,2 млрд грн – акцизний податок; 66,8 млрд грн – дивіденди та частина чистого прибутку; 39,9 млрд грн – ввізне та вивізне мито; 39,1 млрд грн – рентна плата за користування надрами. При цьому виконання розпису доходів Державною податковою службою становило 108,7%, Державною митною службою – 99,2%. Одним з важливих джерел доходів держбюджету стали кошти, отримані Україною у вигляді міжнародної допомоги (грантів) – 269,2 млрд гривень. В цілому, за підсумками січня-жовтня 2024 року, до загального і спеціального фондів державного бюджету надійшло 2 347,5 млрд грн податків, зборів та інших платежів. Касові видатки державного бюджету за січень-жовтень 2024 року становили 3 348,3 млрд грн, у тому числі загального фонду – 2 656,7 млрд гривень. Надходження ЄСВ до фондів пенсійного та соціального страхування у січні-жовтні 2024 року склали 440,8 млрд грн, з яких 47,8 млрд грн надійшло у жовтні. Дані за жовтень 2024 року мають такі тенденції. За даними Державної казначейської служби, за жовтень 2024 року до загального фонду державного бюджету надійшло 129,0 млрд гривень. Серед платежів, справляння яких контролюють податкові та митні органи, основні надходження були отримані за рахунок: 41,9 млрд грн – податку на додану вартість з ввезених на митну територію України товарів; 24,4 млрд грн – податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів (зібрано 39,7 млрд грн, відшкодовано – 15,3 млрд грн); 23,2 млрд грн – податку на доходи фізичних осіб та військового збору; 19,2 млрд грн – акцизного податку; 6,1 млрд грн – податку на прибуток підприємств; 4,2 млрд грн – ввізного та вивізного мита; 2,8 млрд грн – рентної плати за користування надрами. При цьому виконання місячного розпису доходів Державною податковою службою становило 100,7%, Державною митною службою – 86,9%.

В цілому, за підсумками жовтня 2024 року, до загального і спеціального фондів державного бюджету надійшло 178,3 млрд грн податків, зборів та інших платежів [15].

За даними місячного звіту Державної казначейської служби України від 25.11.2024 р. [16] проаналізуємо основні показники Зведеного та Державного бюджету України на період січень – жовтень 2024 рр. та встановимо тенденції змін, які відбулись у цьому періоді (табл. 2.1).

Таблиця 2.2 - Основні показники Зведеного та Державного бюджету України за січень – жовтень 2023-2024 рр.

Показники	Зведений бюджет				Державний бюджет			
			відхилення				відхилення	
	факт 2023 рік	факт 2024 рік	млрд грн	темп росту,%	факт 2023 рік	факт 2024 рік	млрд грн	темп росту,%
Доходи	2577,7	2725,2	147,5	105,7	2206,2	2348,5	142,3	106,5
Видатки	3388,2	3648,1	259,9	107,7	3115,9	3350,4	234,4	107,5
Надання кредитів	4,5	3,5	-1,0	-	4,2	3,0	-1,2	-
Повернення кредитів	11,6	10,2	-1,4	-	11,3	9,8	-1,5	-
Дефіцит (+)/профіцит (-)	803,4	916,2	112,8	-	902,7	995,1	92,4	-

Загальна сума доходів Зведеного бюджету України за січень – жовтень 2024 року становила 2 725,2 млрд грн, що на 147,5 млрд грн, або на 5,7 % більше ніж за аналогічний період 2023 року. Питома вага податкових надходжень в загальному обсязі надходжень до зведеного бюджету України становила 61,9 %, неподаткових надходжень – 27,8 %, офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 10,1 %. Найбільшу питому вагу серед надходжень в загальному обсязі доходів зведеного бюджету України становили такі надходження: податок на додану вартість – 22,2 %; власні надходження бюджетних установ – 20,9 %; податок та збір на доходи фізичних осіб – 17,1 %; податок на прибуток – 8,4 %; акцизний податок – 7,1 %; місцеві податки та збори – 3,7 %; частина чистого прибутку та дивіденди – 2,5 %.

За січень – жовтень 2024 року Державний бюджет України отримав 2 348,5 млрд грн, що на 142,3 млрд грн, або на 6,5 % більше ніж за аналогічний період 2023 року, що обумовлене серед іншого: податком та збором на доходи фізичних осіб – «+118,9» млрд грн; податком на прибуток підприємств – «+98,4» млрд грн; ПДВ із ввезених товарів – «+84,6» млрд грн; ПДВ з вироблених товарів з урахуванням бюджетного відшкодування – «+52,8» млрд грн; частиною чистого прибутку та дивідендами – «+36,3» млрд грн; акцизним податком – «+30,7» млрд грн; коштами, що перераховуються Фондом соціального страхування на випадок безробіття – «+10,0» млрд грн ; ввізним митом – «+6,8» млрд грн; від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – «-130,6» млрд грн; власними надходженнями – «-111» млрд грн; прибутком НБУ – «-33,2» млрд грн; реверсною дотацією – «-13,5» млрд грн; рентною платою за користування надрами загальнодержавного значення – «-9,4» млрд гривень.

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі надходжень до Державного бюджету України становили податкові надходження 56,6 %, з них: податок на додану вартість – 25,8 %, податок та збір на доходи фізичних осіб – 11 %; податок на прибуток підприємств – 8,8 %; акцизний податок – 7,2 %.

Неподаткові надходження становили 30,8 % від загальної суми доходів державного бюджету, серед яких: власні надходження бюджетних установ – 23,2 %; частина чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету, та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність – 2,9 %; кошти, що перераховуються НБУ відповідно до Закону України «Про Національний банк України» – 1,6 %.

Офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ становили 11,7 % від загальної суми доходів державного бюджету. До загального фонду державного бюджету за січень – жовтень 2024 року надійшло 1 671 млрд грн, що на 256,7 млрд грн,

або на 18,2 % більше, ніж за аналогічний період 2023 року. Найбільші надходження до загального фонду державного бюджету у січні – жовтні 2024 року становили: ПДВ із ввезених товарів – 384,2 млрд грн, що на 84,6 млрд грн, або на 28,2 % більше ніж за аналогічний період 2023 року; ПДВ із вироблених товарів з урахуванням бюджетного відшкодування – 222,1 млрд грн, що на 52,8 млрд грн, або на 31,2 % більше ніж за аналогічний період 2023 року (довідково – за січень – жовтень 2024 року відшкодовано ПДВ у сумі 124,9 млрд грн, що на 13,4 млрд грн, або на 12 відсотків більше ніж за аналогічний період 2023 року); податок на прибуток підприємств – 207 млрд грн, що на 98,4 млрд грн, або на 90,5 % більше ніж за аналогічний період 2023 року; податок та збір на доходи фізичних осіб – 177,9 млрд грн, що на 37,9 млрд грн, або на 27,1 % більше порівняно із аналогічним періодом 2023 року; акцизний податок – 170,2 млрд грн, що на 82,1 млрд грн, або на 93,2 % більше порівняно із аналогічним періодом 2023 року; кошти, що перераховуються НБУ відповідно до Закону України «Про Національний банк України» – 38,6 млрд грн, що на 2,7 млрд грн, або на 7,5 % більше порівняно із аналогічним періодом 2023 року; рентна плата за користування надрами – 39,1 млрд грн, що на 9,4 млрд грн, або на 19,4 % менше порівняно із аналогічним періодом 2023 року; ввізне мито – 39,7 млрд грн, що на 14,8 млрд грн, або на 59,6 % більше ніж за аналогічний період 2023 року.

За січень – жовтень 2024 року до загального фонду державного бюджету надійшло від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ 269,3 млрд грн, що становить 16,1 % від усіх доходів загального фонду державного бюджету. Проти аналогічного періоду 2023 року надходження знизились на 33,5 %, або на 135,8 млрд гривень. Доходи спеціального фонду державного бюджету за січень – жовтень 2024 року – 677,5 млрд грн, що на 114,4 млрд грн, або на 14,4 % менше порівняно із аналогічним періодом 2023 року. Власні надходження бюджетних установ знизились проти аналогічного періоду 2023 року на 111 млрд грн, або на 16,9 % до 544,1 млрд гривень [16].

Загальна сума касових видатків Зведеного бюджету України за січень – жовтень 2024 року становила 3 648,1 млрд грн, що на 7,7 %, або на 259,9 млрд грн більше ніж за січень – жовтень 2023 року. У структурі видатків Зведеного бюджету України найбільші частки припадають на оборону (46,1 %), на громадський порядок, безпеку та судову владу (14,6 %), на соціальний захист та соціальне забезпечення (11 відсотків), на освіту (7,2 %), на обслуговування боргу та виплати за державними деривативами (6,7 %), на охорону здоров'я (4,9 %). Касові видатки Державного бюджету України за січень – жовтень 2024 року становили 3 350,4 млрд грн, що на 7,5 %, або на 234,4 млрд грн більше ніж за аналогічний період 2023 року. Найбільшу питому вагу серед видатків в загальному обсязі Державного бюджету України становили такі: оборона – 50,2 %; громадський порядок, безпека та судова влада – 15,4 %; соціальний захист та соціальне забезпечення – 10,8 %; обслуговування боргу та виплати за державними деривативами – 7,3 %; міжбюджетні трансферти – 4,7 %; охорона здоров'я – 4,7 %. Касові видатки загального фонду державного бюджету за січень – жовтень 2024 року становили 2 657,7 млрд грн, що більше ніж за січень – жовтень 2023 року на 310,6 млрд грн, або на 13,2 %.

Видатки загального фонду державного бюджету на заробітну плату з нарахуваннями зросли проти аналогічного періоду 2023 року на 58 млрд грн, або на 5,9 % до 1 041,9 млрд гривень; соціальне забезпечення (пенсії, допомоги, стипендії) зросли проти аналогічного періоду 2023 року на 41,8 млрд грн, або на 9,9 % до 466 млрд гривень. За функціональною класифікацією статей видатків у січні – жовтні 2024 року (порівняно з січнем – жовтнем 2023 року): видатки на обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативами за зведеним бюджетом склали 244,4 млрд гривень; без урахування видатків на обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативами видатки на загальнодержавні функції за зведеним бюджетом зросли на 28,8 % до 96,5 млрд грн, за державним бюджетом – на 39 % до 49,8 млрд гривень; видатки на оборону за державним

бюджетом зросли на 3,1 % до 1 682 млрд гривень; видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу за зведеним бюджетом зросли на 23,6 % до 531 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом – на 23,2 % до 516,1 млрд гривень; видатки на економічну діяльність за зведеним бюджетом скоротились на 2,5 % до 161,4 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом зросли на 11,1 % до 108,4 млрд гривень; видатки на охорону навколишнього природного середовища за зведеним бюджетом зросли у 1,7 раза до 7,3 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом – у 1,9 рази до 6,9 млрд гривень; видатки на житлово-комунальне господарство за зведеним бюджетом скоротились на 6,6 % до 46 млрд гривень; видатки на охорону здоров'я за зведеним бюджетом зросли на 8,1 % до 180 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом – на 9,7 % до 156,2 млрд гривень; видатки на духовний та фізичний розвиток за зведеним бюджетом зросли на 15,9 % до 33,5 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом – на 29 % до 11,6 млрд гривень; видатки на освіту за зведеним бюджетом зросли на 12,2 % до 263,9 млрд грн, за державним бюджетом – на 12,9 % до 52,5 млрд гривень; видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за зведеним бюджетом скоротились на 2,7 % до 402,1 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом – на 4,8 % до 361,8 млрд гривень.

У січні – жовтні 2024 року перераховано із державного бюджету трансфертів місцевим бюджетам у сумі 156,1 млрд грн, з яких: освітня субвенція становила 84,5 млрд грн; додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації – 24,9 млрд грн; субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів (об'єктів, заходів), спрямованих на ліквідацію наслідків збройної агресії – 7,8 млрд грн; - базова дотація для забезпечення зміцнення податкової спроможності місцевих бюджетів – 17,6 млрд гривень. За рахунок повернення кредитів до

Державного бюджету України за січень – жовтень 2024 року надійшло 9,8 млрд грн, у тому числі до загального фонду – 9,6 млрд гривень. За січень – жовтень 2024 року надано кредитів з державного бюджету 3 млрд грн, у тому числі із загального фонду – 0,6 млрд гривень.

Зведений бюджет за січень – жовтень 2024 року виконано з дефіцитом у сумі 916,2 млрд гривень. За січень – жовтень 2024 року державний бюджет було виконано з дефіцитом у сумі 995,1 млрд грн, в тому числі загальний фонд – з дефіцитом у сумі 977,8 млрд гривень. У січні – жовтні 2024 року погашення основної суми боргу державного бюджету становило 1 026,4 млрд гривень. Погашення внутрішнього боргу дорівнювало 315,7 млрд грн, зовнішнього боргу – 710,6 млрд грн (з яких 606,4 млрд грн – відображення правочину з державним боргом з погашення частини державного зовнішнього боргу за облігаціями зовнішньої державної позики). Державні запозичення до державного бюджету за січень – жовтень 2024 року були здійснені в обсязі 1 895 млрд грн, у структурі яких: внутрішні запозичення до загального фонду державного бюджету на фінансування дефіциту – 480,5 млрд грн, у т. ч. за рахунок випусків ОВДП в іноземній валюті – 132 млрд грн (2,5 млрд дол. США та 749,9 млн євро).

При цьому, за рахунок випуску військових ОВДП залучено 312,4 млрд гривень. Зовнішні запозичення до загального фонду державного бюджету – 1 399,4 млрд грн, зокрема: 455,6 млрд грн (10,6 млрд євро) надходження коштів позики ЄС в рамках реалізації механізму перехідного фінансування (Bridge Finance) та пільгової довгострокової позики ЄС Ukraine Facility; 170 млрд грн (3,2 млрд СПЗ) надходження коштів МВФ; 69,5 млрд грн (1,3 млрд СПЗ) надходження коштів від Уряду Канади; 54,9 млрд грн (1,4 млрд дол. США) надходження коштів позики МБРР на підтримку політики розвитку та відновлення; 11,2 млрд грн (297 млн дол. США) надходження коштів позики МБРР в рамках фінансування проекту «Інвестиції у соціальний захист задля підвищення охоплення, стійкості та ефективності (INSPIRE)»; 8,9 млрд грн (229,4 млн дол. США) надходження коштів позики МБРР в рамках

фінансування «Екстреного проекту надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України (ARISE); 0,86 млрд грн (22 млн дол. США) надходження коштів позики МБРР в рамках Шостого додаткового фінансування проекту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні»; 0,79 млрд. грн (20 млн дол. США) надходження коштів позики МБРР в рамках проекту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України»; 0,46 млрд грн (10 млн євро) надходження коштів позики БРРЄ в рамках проекту «Зміцнення системи охорони здоров'я та збереження життя» (Heal Ukraine); 0,12 млрд грн (3 млн євро) надходження коштів позики МБРР в рамках фінансування проекту «Зміцнення системи охорони здоров’я та збереження життя»; 0,12 млрд грн (3 млн дол. США) надходження коштів позики МБРР в рамках проекту «Поліпшення охорони здоров’я на службі у людей»; 626,9 млрд грн (15,2 млрд дол. США) випуск облігацій зовнішньої державної позики в рахунок погашення частини державного зовнішнього боргу за облігаціями зовнішньої державної позики на суму 606,4 млрд грн (14,7 млрд дол. США) та облігацій Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України на суму 20,5 млрд грн (0,5 млрд дол. США) (зазначений правочин з державним та гарантованим державою боргом здійснено на виконання Закону України «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України» від 18.07.2024 №3880-IX та відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 31.07.2024 р. №865 «Про здійснення у 2024 році правочинів з державним боргом і гарантованим державою боргом». Водночас, погашення облігацій Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України відображено у звітності за показником «Коригування» [17, 18]); надходження до спеціального фонду державного бюджету на фінансування інвестиційних та інфраструктурних проектів від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів – 15 млрд гривень. Від приватизації державного майна за січень – жовтень 2024 року до державного бюджету надійшло 5,3 млрд гривень.

За січень-жовтень 2024 року найбільший внесок до Зведеного бюджету України забезпечили підприємства переробної промисловості (16,9% загальних надходжень), оптової та роздрібної торгівлі (16,1%), державного управління та оборони (11,6%), а також фінансової та страхової діяльності (10,1%). Серед галузей із найшвидшим зростанням податкових надходжень у порівнянні з аналогічним періодом минулого року виділяється фінансова та страхова діяльність, яка показала зростання у 2,6 раза, або на 85,8 млрд гривень. Значне збільшення також зафіксовано в оптовій та роздрібній торгівлі (на 23,5%, або 42,5 млрд гривень), переробній промисловості (на 20,8%, або 40,6 млрд гривень) і транспортно-логістичній галузі (на 37,4%, або 22,8 млрд гривень) [19]. Цікавим є також аналіз динаміки виконання Державного бюджету впродовж 2008 – 2023 рр., яка представлена в табл. 2.3. Звертає на себе увагу така системна негативна ознака, як постійний дефіцит бюджету, який спостерігається впродовж всього аналізованого періоду.

Таблиця 2.3 - Динаміка виконання Державного бюджету протягом 2008 – 2023 рр.

Період аналізу	Доходи, млн грн	% ВВП	Видатки млн грн	% ВВП	Кредиту-вання, млн грн	% ВВП	Сальдо млн грн	% ВВП
2008	231686,3	24.44	241454,5	25.47	2732,5	0.29	-12500,7	-1.32
2009	209700,3	22.96	242437,2	26.54	2780,3	0.30	-35517,2	-3.89
2010	240615,2	22.23	303588,7	28.04	1292,0	0.12	-64265,5	-5.94
2011	314616,9	23.90	333459,5	25.33	4715,0	0.36	-23557,6	-1.79
2012	346054,0	24.56	395681,5	28.08	3817,7	0.27	-53445,2	-3.79
2013	339180,3	23.31	403403,2	27.73	484,7	0.03	-64707,6	-4.45
2014	357084,2	22.79	430217,8	27.46	4919,3	0.31	-78052,8	-4.98
2015	534694,8	27.01	576911,4	29.14	2950,9	0.15	-45167,5	-2.28
2016	616274,8	25.86	684743,4	28.73	1661,6	0.07	-70130,2	-2.94
2017	793265,0	26.59	839243,7	28.13	1870,9	0.06	-47849,6	-1.60
2018	928108,3	26.08	985842,0	27.70	1514,3	0.04	-59247,9	-1.66
2019	998278,9	25.12	1072891,5	26.99	3437,0	0.09	-78049,5	-1.96
2020	1076016,7	25.66	1288016,7	30.71	5096,1	0.12	-217096,1	-5.18
2021	1296852,9	23.75	1490258,9	27.30	4531,4	0.08	-197937,4	-3.63
2022	1787395,6	34.43	2705423,3	52.12	-3326,0	-0.06	-914701,7	-17.62
2023	2671998,0	40.87	4014418,1	61.40	-9309,5	-0.14	-1333110,7	-20.39

Динаміка зростання демонструє відновлення економіки, активізацію бізнесу та стабільну підтримку державного бюджету.

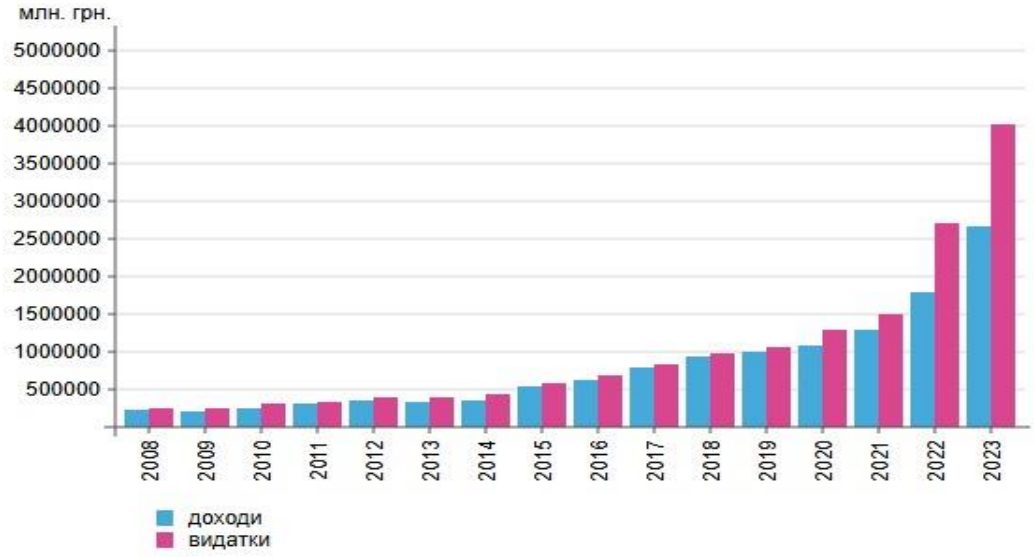

Рисунок 2.1 - Динаміка доходів та видатків Державного бюджету України впродовж 2008 – 2023 рр.

2.2. Планові та прогнозні показники Державного бюджету 2025 – 2026 рр.: виклики та перспективи

Складна макрофінансова ситуація, що склалася внаслідок триваючої агресії російської федерації проти України, високий ступінь невизначеності та обмежень у різних сферах економіки створюють нові виклики, які потребують часто оперативного реагування та швидких трансформацій. Але такі виклики для успішного їх подолання у довго- та середньостроковій перспективі вимагають формування стратегічного бачення щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки, відновлення та розвитку країни, визначення курсу подальшого реформування державної політики у різних сферах економіки [20]. Стратегічні документи держави з економічного та соціального розвитку, прийняті до повномасштабного вторгнення, потребують суттєвого перегляду та актуалізації відповідно до вимог сьогодення. Нові стратегічні документи, які мають визначити напрями

зміцнення та перебудови економіки під час війни, а також концепцію післявоєнної моделі України, наразі перебувають на етапі формування.

Отже, під час формування цілей державної політики та бюджетних показників на середньострокову перспективу стратегічними орієнтирами слугували документи:

- щорічне послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- Цілі сталого розвитку на період до 2030 року, визначені Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 [21];
- План України в рамках програм підтримки Європейського Союзу «Український фонд» на 2024–2027 роки [22];
- Формула миру, представлена Президентом України [23];
- Українська доктрина [24];
- Державні стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року [25].

У середньостроковій перспективі ресурси держави передусім буде спрямовано на посилення обороноздатності, відновлення територіальної цілісності України, а також відбудову регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Відновлення об’єктів критичної та соціальної інфраструктури, об’єктів житлового та громадського призначення, пошкоджених / зруйнованих внаслідок збройної агресії проти України, є однією з головних умов стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів та активізації діяльності всіх суб’єктів господарювання.

Бюджетну політику буде спрямовано на забезпечення фінансової стабільності та боргової стійкості, посилення довіри суспільства до держави. Зокрема, вживатимуться заходи щодо: підвищення ефективності та результативності бюджетних витрат, зокрема шляхом проведення оглядів витрат у різних сферах діяльності розпорядників коштів державного бюджету, які передбачають перегляд підходів до реалізації державної політики та удосконалення механізмів використання бюджетних коштів; зменшення рівня

дефіциту державного бюджету, що зазнав суттєвого збільшення у 2022 і 2023 роках, як захід фінансового забезпечення протистояння збройній агресії російської федерації проти України; зменшення корупційних ризиків шляхом посилення прозорості у використанні бюджетних коштів.

Планування показників державного бюджету на 2025 – 2026 рр. представлено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4 - Планові показники державного бюджету на 2025 – 2026 рр., млн грн

Найменування показника	2025 рік (план)	2026 рік (план)
Доходи з міжбюджетними трансфертами	**1953105,4**	**2198688,3**
Загальний фонд	*1787533,5*	*2019823,6*
Спеціальний фонд	*165571,8*	*178764,7*
Повернення кредитів	**18174,8**	**14099,8**
Загальний фонд	*17904,8*	*13824,0*
Спеціальний фонд	*270,0*	*275,8*
Дефіцит «+» / профіцит «-«	**1068894,8**	**771127,9**
Загальний фонд	*984000,0*	*710743,0*
Спеціальний фонд	*84894,8*	*60384,9*
Разом по розділу I	**3040175,0**	**2983916,0**
Видатки	**2995840,9**	**2955592,7**
Загальний фонд	*2769792,2*	*2725874,1*
Спеціальний фонд	*226048,7*	*229718,6*
Надання кредитів	**44334,1**	**28323,3**
Загальний фонд	*19646,1*	*18616,4*
Спеціальний фонд	*24688,0*	*9706,9*
Разом по розділу II	**3040175,0**	**2983916,0**

Визначення пріоритетів формування видаткової частини бюджету на наступний рік та середньострокову перспективу має ґрунтуватись на стратегічному баченні політик у відповідних галузях і сферах, сформованому з урахуванням загальнодержавної моделі післявоєнної відбудови та розвитку економіки України.

Подальший економічний розвиток України залежить від тривалості та перебігу активної фази військових дій. Як свідчить економічна динаміка 2022–2023 років, зниження рівня безпекових ризиків і загроз значно поліпшує ділові та споживчі очікування, пожвавлює економічну активність. Завдяки

військовим успіхам українських захисників і захисниць значне зниження безпекових ризиків очікується з другої половини 2024 року, що позитивно позначиться на показниках економічного та соціального розвитку України на 2025–2026 роки.

Зниження рівня невизначеності та допомога провідних країн світу у подоланні наслідків війни сприятимуть насамперед відновленню інвестиційної активності в Україні. Розблокування ключових морських портів значно полегшить логістичні зв'язки, що сприятиме відновленню вітчизняного експорту. Зниження безпекових ризиків у поєднанні з активізацією післявоєнної відбудови країни сприятиме поверненню вимушених мігрантів, що стане також ваговим фактором економічного відновлення у середньостроковій перспективі. Важливим фактором економічного відновлення у середньостроковій перспективі також стане усвідомлення відсутності необхідності механічної відбудови зруйнованих виробничих комплексів та об'єктів цивільної інфраструктури, переважну більшість з яких збудовано ще в радянські часи, тобто більше ніж 30–50 років тому. Післявоєнне відновлення економіки України має ґрунтуватися на засадах переосмислення парадигми функціонування вітчизняної економіки з урахуванням підходу «зробити краще ніж було», а отже, спрямованих на: відновлення та розвиток інфраструктури відповідно до найкращих міжнародних стандартів. Це суттєво підвищить ефективність транспортних зв'язків, сприятиме залученню інвестицій і створить основу для подальшого економічного зростання та розвитку в середньостроковій перспективі; організацію життєвого циклу технологій: розробку, виробництво, продаж та обслуговування нових інноваційних продуктів і послуг в Україні з використанням власних технологій та інфраструктури; розвиток інновацій та промисловості: заохочення високотехнологічної промисловості та інноваційних технологій, де в Україні є значний потенціал; розвиток інноваційної інфраструктури малого і середнього бізнесу: створення інноваційних центрів, акселераторів, майданчиків для стартапів та інших форм

інкубації технологій, надання фінансової, консалтингової та технічної підтримки, сприяння виникненню та розвитку інноваційних компаній; розвиток технічної освіти: підготовку кваліфікованих кадрів для інноваційних галузей, надання можливостей для отримання нових знань та практичних навичок. Зазначений комплекс заходів сприятиме більш інтенсивному відновленню економічного розвитку та, відповідно, приведе до швидкого зростання багатофакторної продуктивності і надолуження на цій основі понесених у зв'язку з військовою агресією російської федерації втрат в умовах посилення активності економічних суб'єктів.

Інвестиційну політику відновлення України буде спрямовано на активне надолуження понесених втрат у тісній співпраці з міжнародними партнерами та донорами. Також буде передбачено заходи, спрямовані на створення сприятливого інвестиційного клімату та стимулювання припливу приватного капіталу у виробництво конкурентоспроможної продукції, інвестиційне забезпечення структурної перебудови економіки. Оскільки економіка України у довгостроковому періоді не має іншої альтернативи, ніж повноцінна інтеграція у спільний ринок ЄС, Уряд спрямовуватиме зусилля на відновлення економіки України відповідно до розробленого спільно з міжнародними партнерами Плану післявоєнного відновлення, впровадження реформ з покращення умов ведення бізнесу та зменшення регуляторних бар'єрів, подальшого поширення діджиталізації та створення ефективної фінансової та інституційної інфраструктури розвитку бізнесу, розвитку транскордонного співробітництва. У підсумку це спонукатиме українських товаровиробників розробляти та впроваджувати довготривалі стратегії розвитку виробництва з інвестиційно-інноваційним спрямуванням. Реформи Уряду також буде спрямовано на підтримку малого і середнього підприємництва. Розвиток цієї сфери базуватиметься на пришвидшеному сприйнятті малими та середніми підприємствами змін і їх швидкої адаптації до нових умов функціонування та потреб споживачів, чому сприятиме продовження політики Уряду, спрямованої на створення сприятливого середовища для підприємництва,

зокрема шляхом спрощення доступу до фінансів та зменшення витрат бізнесу. Зокрема, Уряд продовжуватиме забезпечувати державну підтримку малих та середніх підприємств шляхом реалізації програми державної підтримки «Доступні кредити 5-7-9 %». Це дозволить малим та середнім підприємствам поступово надолужити втрачений потенціал сектору у забезпеченні стійкого економічного і соціального розвитку України. На середньостроковий період очікується прискорення економічного зростання з 2,8 % у 2023 році до 7,5 % у 2026 році.

Джерело: Державна служба статистики України, прогноз Міністерства економіки України.

Рисунок 2.2 - Динаміка номінального та реального ВВП у 2022 – 2026 рр.

В умовах післявоєнного відновлення у середньостроковому періоді внутрішній попит в цілому залишиться ключовим фактором зростання. Обсяги приватного споживання зростатимуть унаслідок подальшого збільшення доходів населення, зокрема за рахунок підвищення державних соціальних стандартів, а також поступового повернення мігрантів в Україну внаслідок зменшення безпекових ризиків. Розгортання післявоєнного відновлення в різних галузях і регіонах сприятиме активізації ринку зайнятості та скороченню рівня безробіття населення (за методологією МОП) у відсотках до економічно активного населення: з 18,8 відсотка у 2023 році до 10,8 відсотка у 2026 році. Розвиток електронного урядування в Україні та цифровізація

державних послуг дозволять суттєво знизити витрати на їх надання, полегшать доступ до них та підвищать їх якість для споживачів. Це створить умови для розвитку людського капіталу, сприятиме забезпеченню гідних умов оплати праці.

Пріоритетом податкової політики на 2025–2026 роки є забезпечення макроекономічної та фінансової стабільності, збереження рівня мобілізації доходів у період воєнного стану та посилення їх мобілізації після його припинення чи скасування, тому визначено такі пріоритетні завдання податкової політики: покращення процесів адміністрування податків, зборів, яке базуватиметься на аналізі результатів діяльності контролюючих органів та незалежного опитування платників податків; збереження поточної бази оподаткування доходів юридичних та фізичних осіб та її подальше поступове розширення; реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності з метою мінімізації можливостей для зловживання, ухилення від сплати податків, зокрема великим бізнесом; забезпечення гармонізації податкового законодавства України із законодавством ЄС; підтримка відбудови та інвестицій.

Завдання на 2025–2026 роки щодо повернення українців на батьківщину можуть бути сформульовані таким чином: співпраця з країнами ЄС щодо повернення українців. Повернення біженців – це ще одна форма допомоги країні; стимулювання активної професійної зайнятості репатріантів шляхом надання різноманітного спектра послуг з урахуванням індивідуальних потреб біженців (інформаційно-консультативні, юридичні, соціальні послуги, психологічна допомога, догляд за дітьми), впровадження програм фінансової підтримки та професійного навчання (підтримка у заснуванні власної справи, пільговий режим ввезення виробничих засобів і обладнання для започаткування / продовження бізнесу в Україні, спеціальні навчальні курси, професійна орієнтація для визначення найкращих варіантів майбутньої зайнятості, бізнес-курси і надання бізнес-позик через програми зайнятості); створення соціальної інфраструктури для спонукання жити в Україні

(безпечне, модернізоване та орієнтоване на якість освітнє середовище, доступні та якісні медичні послуги в закладах охорони здоров'я, центри надання адміністративних послуг тощо); уніфікація освітніх і дипломних стандартів України та Європейського Союзу так, аби за необхідності в Україні у молоді, яка здобула освіту в ЄС, не виникло проблем; перекриття нестачі робочої сили для відновлення України шляхом залучення мігрантів, які поділяють цінності нашої країни: залучення тих, хто вже має освіту, ще має дуже багато років плідної праці попереду, привезе із собою дітей та буде працювати в одній з галузей, які потребує країна; надання мігрантам пільг для навчання на тих спеціальностях, яких найбільше потребує країна або певний регіон.

У середньостроковій перспективі державну бюджетну політику у сфері національної безпеки і оборони на 2025 – 2026 роки буде спрямовано на: формування необхідних спроможностей для гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а також відновлення її територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; забезпечення прикриття повітряного та морського просторів держави, захисту державного кордону; оснащення Збройних Сил України та інших складових сил оборони і сил безпеки новітнім озброєнням та військовою технікою; запровадження нових підходів в оборонних закупівлях з метою підвищення їх прозорості, конкурентності та відповідності стандартам НАТО; посилення спроможностей оборонно-промислового комплексу шляхом впровадження сучасних технологій і замкнених циклів виробництва озброєння і військової техніки, зокрема на основі кооперації з державами-партнерами; забезпечення поступового переходу Збройних Сил України та інших складових сил оборони до комплектування на контрактній основі насамперед за спеціальностями, що визначають боєздатність підрозділів із дотриманням принципу забезпечення під час проходження військової служби рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також військовослужбовців з числа осіб з інвалідністю, які здатні

до подальшого проходження військової служби у випадках, передбачених законом; забезпечення реалізації гарантій соціального захисту військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, поліцейських та членів їхніх сімей; запровадження у сектор безпеки і оборони стандартів та/або найкращих практик держав – членів НАТО та Європейського Союзу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України, протидія дискримінації та насильству за ознакою статі, відновлення порушених в умовах воєнного конфлікту рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; здійснення заходів з розмінування (гуманітарного розмінування) територій, забруднених вибухонебезпечними предметами з метою ліквідації небезпек, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, включаючи нетехнічне та технічне обстеження територій; посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для ефективної протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі; створення ефективного розвідувального співтовариства та розвиток розвідувальних спроможностей [20].

Основною метою в управлінні державним боргом у середньостроковій перспективі буде залучення необхідного фінансування державного бюджету за найнижчої можливої вартості з урахуванням можливих ризиків шляхом: реалізації прозорої та передбачуваної політики управління державним боргом та гарантованим державою боргом; затвердження Стратегії управління державним боргом на 2024–2026 роки; продовження тісної співпраці з міжнародними партнерами; проведення правочинів з державним зовнішнім боргом; здійснення заходів для розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів; забезпечення співпраці з міжнародними рейтинговими агентствами; забезпечення дотримання плану державних запозичень; вчасного виконання всіх боргових зобов'язань. Фінансування дефіциту державного бюджету в запланованих обсягах планується переважно шляхом здійснення державних зовнішніх запозичень з урахуванням ємності та доступної ліквідності внутрішнього ринку капіталу (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 - Можливі джерела фінансування дефіциту державного бюджету

Внутрішні джерела фінансування	**Доступні інструменти**
Цінні папери	ОВДП
Зовнішні джерела фінансування	**Доступні інструменти**
Європейський Союз	Кредит / позика (макрофінансова допомога)
Міжнародний валютний фонд	Кредит / позика (в рамках програми Stand-by/EFF
Світовий банк	Кредит / позика
Європейський Банк Реконструкції та Розвитку	Кредит / позика
Європейський Інвестиційний Банк	Кредит / позика
Двосторонні кредити	Кредит / позика

На цей час у країні кожна галузь зазнала від російської агресії як прямих, так і опосередкованих втрат. Повномасштабна військова агресія з боку російської федерації призвела, зокрема, до руйнації значної частини виробничої, транспортної та житлової інфраструктури, зростання неплатоспроможності суб'єктів економічної діяльності, розширення дефіциту бюджету внаслідок високої потреби у покритті значних витрат бюджету у зв'язку зі зростанням видатків на забезпечення оборони та підтримку населення й економіки. З огляду на це, на настання фіскальних ризиків у 2025–2026 роках значною мірою матимуть вплив події 2023 та 2024 років, пов'язані, зокрема, із: тривалістю та інтенсивністю військових дій; отриманням міжнародної фінансової допомоги з боку міжнародних партнерів та фінансових міжнародних організацій; блокуванням морських портів України та торговельної діяльності в акваторії Чорного та Азовського морів; запровадженням обмежувальних заходів з боку країн-сусідів на імпорт / транзит українських сільськогосподарських товарів; руйнуванням енергетичної та критичної інфраструктури; міграцією населення та дефіцитом трудових ресурсів; терористичними актами.

Отже, на цей час до основних фіскальних ризиків, які впливатимуть на показники державного бюджету у 2025–2026 роках, можна віднести, зокрема: недоотримання фінансової допомоги від міжнародних фінансових організацій;

зменшення податкових та неподаткових надходжень до державного бюджету; необхідність здійснення значних витрат на національну безпеку і оборону, відновлення пошкодженої інфраструктури, соціальні виплати, обслуговування та погашення зовнішніх і внутрішніх боргів; коливання цін на енергоносії; недоступність великих площ угідь для ведення сільського господарства у зв'язку з мінуванням територій; значне зростання витрат державного бюджету на ліквідацію наслідків військовий дій в усіх сферах та відбудову країни, відсутність попиту на об'єкти приватизації, прийняття нормативно-правових актів без визначення ресурсів для їх фінансового забезпечення. Водночас перелік зазначених фіскальних ризиків не є вичерпним та буде залежати від зміни ситуації на фронті, зовнішніх та внутрішніх умов економічного розвитку, виникнення нових викликів та шоків для країни.

Таким чином, планування державного бюджету на 2025 – 2026 рр. свідчить про необхідність вирішення низки багатокритеріальних завдань, деякі з яких розглянуті в даному дослідженні. В цілому ж станом на листопад 2024 р. основним завданням є затвердження Державного бюджету 2025 р.

2.3. Затверджений Державний бюджет України 2025 р.: ключові показники та орієнтири відновлення економіки України

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» [26], визначено: доходи Державного бюджету України у сумі 2327141677,9 тис. гривень, у тому числі доходи загального фонду Державного бюджету України – у сумі 2133275178,5 тис. гривень та доходи спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 193866499,4 тис. гривень, згідно з додатком № 1 до Закону [26]; видатки Державного бюджету України у сумі 3929061884,7 тис. гривень, у тому числі видатки загального фонду Державного бюджету України – у сумі 3591627580,7 тис. гривень та видатки спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 337434304 тис. гривень; повернення кредитів до Державного бюджету України у сумі

15330060,8 тис. гривень, у тому числі повернення кредитів до загального фонду Державного бюджету України – у сумі 15059782,5 тис. гривень та повернення кредитів до спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 270278,3 тис. гривень; надання кредитів з Державного бюджету України у сумі 54040439 тис. гривень, у тому числі надання кредитів із загального фонду Державного бюджету України – у сумі 16206496,4 тис. гривень та надання кредитів із спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 37833942,6 тис. гривень; граничний обсяг дефіциту Державного бюджету України у сумі 1640630585 тис. гривень, у тому числі граничний обсяг дефіциту загального фонду Державного бюджету України – у сумі 1459499116,1 тис. гривень та граничний обсяг дефіциту спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 181131468,9 тис. гривень, згідно з додатком № 2 до Закону [26]; оборотний залишок коштів Державного бюджету України у розмірі до 2 % видатків загального фонду Державного бюджету України, визначених статтею 1. Стаття 5 Закону [26] визначає станом на 31 грудня 2025 року граничний обсяг державного боргу в сумі 8210461327,5 тис. гривень та граничний обсяг гарантованого державою боргу в сумі 406692506,2 тис. гривень.

Після прийняття Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» [26], доцільно розглянути основні показники бюджету 2025 р. (прогноз) у порівнянні з попередніми періодами. Очікуваний приріст ВВП у 2024 році складе 3,5% до 2023 року, а прогноз на 2025 рік – 2,7%, тобто ми очікуємо зниження загального темпу росту ВВП. Негативну тенденцію також маємо відносно темпу росту індексу споживчих цін, який у 2023 р. становив 105,1%, очікуване значення у 2024 р. – 107,9%, а прогноз на 2025 р. – 109,5%. За даними НБУ [27] До кінця 2024 року інфляція пришвидшиться до 9,7%, але в наступному році вона знизиться до 6,9%, а у 2026 році – повернеться до цілі НБУ 5%. Відновлення економіки триватиме, цього року реальний ВВП збільшиться на 4%. У наступні два роки зростання економіки прискориться до 4,3%–4,6% на рік. Такий сценарій прогнозу НБУ побудований на

припущеннях щодо збереження достатніх обсягів міжнародної підтримки та поступової нормалізації умов функціонування економіки, що, зокрема, сприятиме поверненню вимушених мігрантів і зростанню інвестицій.

Таблиця 2.6 - Макроекономічні показники

Показник	2023 звіт	2024 очікуване	2025 прогноз *
ВВП номінальний, млрд грн	6 537,8	7 484,7	8 466,3
% до попереднього року	105,3	103,5	102,7
Дефлятор ВВП, %	118,5	110,6	110,1
Індекс споживчих цін, грудень до грудня попереднього року, %	105,1	107,9	109,5
Середньомісячна заробітна плата,грн	17 442	20 581	24 389
Обмінний курс гривні до дол. США, у середньому за період (припущення)	36,6	40,8	45,0
Експорт товарів і послуг, % р/р	89,2	104,7	107,0
Імпорт товарів і послуг, % р/р	107,1	106,3	103,7

*Постанова КМУ №780 від 28.06.2024

Пришвидшення інфляції протягом наступних місяців відображатиме меншу ніж торік пропозицію окремих продуктів харчування, розширення сукупного попиту внаслідок значних бюджетних видатків, високі темпи зростання заробітних плат і збільшення енергодефіциту під час опалювального сезону. У результаті споживча інфляція сягне 9,7% на кінець 2024 року, а на початку 2025 року тимчасово перетне позначку 10%. Однак вже навесні 2025 року інфляція почне знижуватися. Завдяки заходам процентної та валютно-курсової політики НБУ, а також зростанню пропозиції продовольчих товарів і послабленню зовнішнього цінового тиску вона сповільниться до 6,9% наприкінці 2025 року. У 2026 році інфляція надалі знижуватиметься й досягне цілі 5% на тлі поліпшення ситуації в енергосекторі та збільшення врожаїв. Процентна та валютно-курсова політика НБУ

спрямовуватиметься на збереження контролю за інфляційними очікуваннями та приведення інфляції до цілі 5% у наступні роки.

Рисунок 2.3 - Доходи Державного бюджету за основними джерелами (загальний фонд)

До основних податкових новацій 2025 року та зміни у податковому законодавстві вже у листопаді 2024 року віднесено: ставка військового збору зросте з 1,5% до 5% для всіх доходів громадян. Це рішення є частиною зусиль уряду щодо фінансування витрат на оборону; ставка податку на прибуток для банків підвищується до 50% за 2024 рік; для фізичних осіб-підприємців (ФОП) на спрощеній системі оподаткування вводиться військовий збір у розмірі 1% від доходу для платників єдиного податку III групи, а для I, II та IV груп — 10% від розміру мінімальної зарплати [28]. Зокрема, очікується, що підвищення податків принесе близько 8 млрд гривень у 2024 році та 141 млрд гривень у 2025 році. На початку листопада український уряд ухвалив рішення, яке передбачає встановлення щомісячної надбавки до заробітної плати вчителям. Освітяни мають одержувати спеціальні виплати з 1 січня 2025 року.

Тож, від нового року вчителі отримають такі доплати: від 1 січня 2025 року – додаткову 1 000 грн (1 300 грн до сплати податків); від 1 вересня 2025 року – додаткові 2 000 грн (2 600 грн до сплати податків).

Поряд з іншим також затверджено такі податкові зміни: підвищення ставки податку на прибуток за 2024 рік для банків з 25% до 50%. Оскільки вони вже сплатили податки за старою ставкою за більшу частину цього року, то новий податок запроваджується ретроспективно («заднім числом»); підвищення ставки податку на прибуток для небанківських фінансових установ (крім страхових компаній) з 18% до 25% з 1 січня 2025 року; запровадження щомісячних авансових платежів з податку на прибуток для АЗС: 30, 45 або 60 тис. грн за кожну станцію залежно від її типу. Сума переплат не буде враховуватися для зменшення податкових зобов'язань у майбутньому; запровадження авансового внеску з податку на прибуток для пунктів обміну валют у розмірі 700 євро за кожен пункт обміну в Києві, 600 євро – у містах з населенням понад 50 тис. осіб, 200 євро – для інших населених пунктів; запровадження мінімального податку на землю в розмірі 700 грн і 1 400 грн за гектар; запровадження щомісячної звітності щодо ПДФО, військового збору та єдиного соціального внеску з 1 січня 2025 року. Раніше у Верховній Раді це пов’язували із запровадженням «економічного бронювання», але зараз ця норма необхідна для моніторингу відповідності забронюваних новим вимогам; звільнення «національного кешбеку» від оподаткування ПДФО та військовим збором у 2024-2025 роках; підвищення ренти на видобуток щебеню, глини, граніту та піску – не менше 5 дол. за тонну [29].

Усі військові видатки, які у 2025 році сягнуть 2,23 трлн грн або 26,3% ВВП, фінансуються за рахунок внутрішніх доходів та запозичень. Усі невійськові видатки державного бюджету забезпечуються через підтримку міжнародних партнерів України. Це і соціальні виплати, і програми підтримки економіки, і зарплати вчителів та лікарів тощо. Зазначені кошти немає змоги використовувати на фінансування потреб оборони. Саме тому і важливо було

ухвалити зміни до Податкового кодексу, щоб збалансувати внутрішні надходження і профінансувати усі необхідні військові видатки як у 2024, так і у 2025 році. До кінця 2024 року від податкових змін додатковий ресурс складе 8 млрд грн, а у 2025 році – 140 млрд грн.

Також, у 2024 році додаткова потреба у фінансуванні Сил оборони склала майже 500 млрд грн. Для її покриття було реалізовано комплексний підхід, де основний акцент зроблено не на податкових змінах, а на перевиконанні доходів держбюджету у тому числі завдяки детінізації, економії на обслуговуванні та погашенні держборгу, перерозподілі видатків та збільшенні внутрішніх запозичень.

Окрім суто фінансових змін, ухвалений закон [26] містить також і деякі принципові речі, які додають економіці та суспільним відносинам прозорості. Перше – закон запроваджує місячну звітність щодо ПДФО та ЄСВ замість квартальної, і це необхідно для забезпечення прозорості наявної системи бронювання. Друге – на прохання Всеукраїнської аграрної ради законом підвищується розмір мінімального податкового зобов'язання (мінімальна сума податкових платежів з одного гектару сільськогосподарської землі) до 1400 гривень за гектар. Це дозволить збільшити прозорість відносин в аграрному секторі. Третє – на прохання представників сектору нафти і газу законом вводиться авансовий внесок з податку на прибуток на кожну окрему АЗС. Це дозволить збільшити прозорість відносин на паливному ринку та зробить більш конкурентними легальних учасників ринку. Четверте – на прохання представників українського виноробства законом підвищуються мінімальні ціни на вино та виноробну продукцію. Було багато нарікань від українських виробників вина, яким складно конкурувати з тими, хто продає вино з порошків. Такий захід додасть більше спроможностей легальним виробникам українського вина. П'яте – закон робить крок до справедливого оподаткування надр. Зокрема підвищується рента на пісок, щебінь та каолін. Наприклад, якщо держава отримує за тонну щебня 5 гривень, то буде отримувати 13 гривень.

Такі заходи дозволять підвищити доходи держави і спрямувати їх на забезпечення оборони.

Висновки до розділу 2

Державний бюджет – головний загальнодержавний фонд централізованих коштів. За допомогою бюджету держава концентрує певну частку валового внутрішнього продукту та централізовано розподіляє її на розвиток національної економіки, для соціального захисту населення, утримання органів державної влади та управління, оборони країни. Державний бюджет на кожний фінансовий рік розглядається Верховною Радою України і затверджується як закон.

Загальна сума доходів Зведеного бюджету України за січень – жовтень 2024 року становила 2 725,2 млрд грн, що на 147,5 млрд грн, або на 5,7 % більше ніж за аналогічний період 2023 року. Питома вага податкових надходжень в загальному обсязі надходжень до зведеного бюджету України становила 61,9 %, неподаткових надходжень – 27,8 %, офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 10,1 %. Найбільшу питому вагу серед надходжень в загальному обсязі доходів зведеного бюджету України становили такі надходження: податок на додану вартість – 22,2 %; власні надходження бюджетних установ – 20,9 %; податок та збір на доходи фізичних осіб – 17,1 %; податок на прибуток – 8,4 %; акцизний податок – 7,1 %; місцеві податки та збори – 3,7 %; частина чистого прибутку та дивіденди – 2,5 %.

Зведений бюджет за січень – жовтень 2024 року виконано з дефіцитом у сумі 916,2 млрд гривень. За січень – жовтень 2024 року державний бюджет було виконано з дефіцитом у сумі 995,1 млрд грн, в тому числі загальний фонд – з дефіцитом у сумі 977,8 млрд гривень. У січні – жовтні 2024 року погашення основної суми боргу державного бюджету становило 1 026,4 млрд гривень. Погашення внутрішнього боргу дорівнювало

315,7 млрд грн, зовнішнього боргу – 710,6 млрд грн (з яких 606,4 млрд грн – відображення правочину з державним боргом з погашення частини державного зовнішнього боргу за облігаціями зовнішньої державної позики). Державні запозичення до державного бюджету за січень – жовтень 2024 року були здійснені в обсязі 1 895 млрд грн, у структурі яких: внутрішні запозичення до загального фонду державного бюджету на фінансування дефіциту – 480,5 млрд грн, у т. ч. за рахунок випусків ОВДП в іноземній валюті – 132 млрд грн (2,5 млрд дол. США та 749,9 млн євро).

За січень-жовтень 2024 року найбільший внесок до Зведеного бюджету України забезпечили підприємства переробної промисловості (16,9% загальних надходжень), оптової та роздрібної торгівлі (16,1%), державного управління та оборони (11,6%), а також фінансової та страхової діяльності (10,1%). Серед галузей із найшвидшим зростанням податкових надходжень у порівнянні з аналогічним періодом минулого року виділяється фінансова та страхова діяльність, яка показала зростання у 2,6 раза, або на 85,8 млрд гривень. Значне збільшення також зафіксовано в оптовій та роздрібній торгівлі (на 23,5%, або 42,5 млрд гривень), переробній промисловості (на 20,8%, або 40,6 млрд гривень) і транспортно-логістичній галузі (на 37,4%, або 22,8 млрд гривень). Цікавим є також аналіз динаміки виконання Державного бюджету впродовж 2008 – 2023 рр.. Звертає на себе увагу така системна негативна ознака, як постійний дефіцит бюджету, який спостерігається впродовж всього аналізованого періоду.

Щодо планування бюджету та заходів на 2025 рік. У середньостроковій перспективі ресурси держави передусім буде спрямовано на посилення обороноздатності, відновлення територіальної цілісності України, а також відбудову регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Відновлення об’єктів критичної та соціальної інфраструктури, об’єктів житлового та громадського призначення, пошкоджених / зруйнованих внаслідок збройної агресії проти України, є однією з головних умов

стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів та активізації діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Бюджетну політику буде спрямовано на забезпечення фінансової стабільності та боргової стійкості, посилення довіри суспільства до держави. Зокрема, вживатимуться заходи щодо: підвищення ефективності та результативності бюджетних витрат, зокрема шляхом проведення оглядів витрат у різних сферах діяльності розпорядників коштів державного бюджету, які передбачають перегляд підходів до реалізації державної політики та удосконалення механізмів використання бюджетних коштів; зменшення рівня дефіциту державного бюджету, що зазнав суттєвого збільшення у 2022 і 2023 роках, як захід фінансового забезпечення протистояння збройній агресії російської федерації проти України; зменшення корупційних ризиків шляхом посилення прозорості у використанні бюджетних коштів.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік», визначено: доходи Державного бюджету України у сумі 2327141677,9 тис. гривень, у тому числі доходи загального фонду Державного бюджету України – у сумі 2133275178,5 тис. гривень та доходи спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 193866499,4 тис. гривень, згідно з додатком № 1 до Закону; видатки Державного бюджету України у сумі 3929061884,7 тис. гривень, у тому числі видатки загального фонду Державного бюджету України – у сумі 3591627580,7 тис. гривень та видатки спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 337434304 тис. гривень; повернення кредитів до Державного бюджету України у сумі 15330060,8 тис. гривень, у тому числі повернення кредитів до загального фонду Державного бюджету України – у сумі 15059782,5 тис. гривень та повернення кредитів до спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 270278,3 тис. гривень; надання кредитів з Державного бюджету України у сумі 54040439 тис. гривень, у тому числі надання кредитів із загального фонду Державного бюджету України – у сумі 16206496,4 тис. гривень та надання кредитів із спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі

37833942,6 тис. гривень; граничний обсяг дефіциту Державного бюджету України у сумі 1640630585 тис. гривень, у тому числі граничний обсяг дефіциту загального фонду Державного бюджету України – у сумі 1459499116,1 тис. гривень та граничний обсяг дефіциту спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 181131468,9 тис. гривень, згідно з додатком № 2 до Закону [26]; оборотний залишок коштів Державного бюджету України у розмірі до 2 % видатків загального фонду Державного бюджету України, визначених статтею 1. Стаття 5 Закону визначає станом на 31 грудня 2025 року граничний обсяг державного боргу в сумі 8210461327,5 тис. гривень та граничний обсяг гарантованого державою боргу в сумі 406692506,2 тис. гривень.

Ухвалений Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» окрім суто фінансових змін, містить також і деякі принципові речі, які додають економіці та суспільним відносинам прозорості. Перше – закон запроваджує місячну звітність щодо ПДФО та ЄСВ замість квартальної, і це необхідно для забезпечення прозорості наявної системи бронювання. Друге – на прохання Всеукраїнської аграрної ради законом підвищується розмір мінімального податкового зобов'язання (мінімальна сума податкових платежів з одного гектару сільськогосподарської землі) до 1400 гривень за гектар. Це дозволить збільшити прозорість відносин в аграрному секторі. Третє – на прохання представників сектору нафти і газу законом вводиться авансовий внесок з податку на прибуток на кожну окрему АЗС. Це дозволить збільшити прозорість відносин на паливному ринку та зробить більш конкурентними легальних учасників ринку. Четверте – на прохання представників українського виноробства законом підвищуються мінімальні ціни на вино та виноробну продукцію. Було багато нарікань від українських виробників вина, яким складно конкурувати з тими, хто продає вино з порошків. Такий захід додасть більше спроможностей легальним виробникам українського вина. П'яте – закон робить крок до справедливого оподаткування надр. Зокрема підвищується рента на пісок, щебінь та каолін. Наприклад, якщо

держава отримує за тонну щебня 5 гривень, то буде отримувати 13 гривень. Такі заходи дозволять підвищити доходи держави і спрямувати їх на забезпечення оборони. Запроваджені заходи при формуванні державного бюджету на 2025 рік є обґрунтованими та такими, що спрямовані на відновлення національної економіки та посилення обороноздатності України.

РОЗДІЛ 3
ТРАНСФОРМАЦІЙНІ РЕФОРМИ БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1. Заходи бюджетної політики під час війни та у період повоєнного відновлення України

Використовуючи зарубіжний досвід, власні напрацювання у сфері бюджетної політики, Україна повинна сформувати свої особливі рішення, які сприятимуть швидкому відновленню економіки.

Розвиток експортоорієнтованого виробництва позитивно вплине на обсяги надходжень до бю-джету та дасть змогу зменшити податкове навантаження на малий та середній бізнес. Знач ний потенціал в Україні має розвиток військово-промислового комплексу, продукція якого може бути спрямована як на експорт, так і для внутрішнього використання. Вже сьогодні на тлі нападу росії на Україну спостерігається збільшення світового попиту на озброєння, який залишатиметься на високому рівні і протягом наступного десятиліття через нестабільну політичну ситуацію у світі. Доцільним є застосування різних способів залучення інвесторів у постраждалі від війни та економічно слабкі регіони, зокрема тимчасово-го звільнення інвесторів, що вкладають кошти у виробництва, від деяких податків, наприклад від податку на нерухомість і податку на землю, частково від податку на прибуток.

Варто згадати успішний приклад Польщі: поділ на зони за інвестиційною привабливістю, діяльність на частині з яких передбачає нарахування пільг. Це означає, що 40–70 % інвестицій у підприємства у східній частині Польщі повертаються у вигляді податкових пільг протягом певного періоду часу. Виробництва ж, розташовані на західних землях, таких пільг не мають. Таке рішення підвищило довіру інвесторів, а також пожвавило економічно слабкіші регіони.

Ми вважаємо, що після завершення війни доцільно впроваджувати подібні механізми в Україні, завдяки чому східні регіони швидше повернуться до економічно активного життя та забезпечуватимуть надходження до бюджетів. Крім того, обов'язковою умовою успішного ведення бізнесу та залучення інвестицій є створення логістичних вузлів, відновлення торговельних шляхів та збільшення видатків на транспортне сполучення, що сприятиме збільшенню обсягів українського експорту.

Одним із важливих напрямів оздоровлення державних фінансів має бути зменшення боргового навантаження на бюджет та зниження ризику суверенного боргу. Регламентований і обмежений випуск ОВДП, зокрема військових облігацій, є оптимальним рішенням під час війни, але після її закінчення варто буде призупинити випуск будь-яких державних облігацій на певний період часу та виплачувати надані раніше зобов'язання. Альтернативою борговому фінансуванню можуть бути гранти та спільні проєкти, а також фандрейзингові ініціативи.

Одним із джерел погашення державної заборгованості має бути виплата репарацій росією за завдані руйнування або привласнення активів юридичних та фізичних осіб, що потрапили під санкції і були заморожені міжнародними організаціями. Результативним способом залучення фінансових ресурсів є створення фандрейзингових платформ, які акумулюють кошти всередині країни і поза її межами. Цільове фандрейзингове фінансування зменшує тиск на бюджет країни, не впливаючи на рівень держборгу та не скорочуючи видаткову частину бюджету на інші важ-ливі напрями. Наприклад, фандрейзингова платформа «United24» залучила понад 237 млн грн з більш ніж 100 держав. З цієї ініціативи фінансуються Міністерство оборони та Міністерство інфраструктури [31]. Окремим напрямом пожертвувань на платформі є відбудова України: кошти, які потенційно можуть бути окремою категорією цільових надходжень до спеціального фонду держбюджету.

Неодмінною умовою повоєнного розвитку регіонів є продовження реформи децентралізації для надання місцевим органам влади автономії та

стимулювання пошуку додаткових джерел фінансування, зокрема іноземних інвестицій, кредитів і грантів на окремі проєкти. Подальшого вирішення потребує проблема невідповідності рівня децентралізації доходів (близько 20 %) та видатків (близько 40 %) місцевих бюджетів [32].

Запорукою ефективності фінансового менеджменту в регіонах є підвищення кваліфікації органів місцевого самоуправління, яке має бути організовано на державному рівні із залученням міжнародних фахівців. Про це, зокрема, свідчить нездатність більшості громад самостійно залучати кошти або оптимізувати видатки в умовах дефіцитності бюджету. Важливою є і співпраця територіальних громад з метою обміну досвідом як всередині регіону, так і з громадами інших регіонів та з іноземними громадами. Таким чином, можна сприяти конкуренції серед громад за залучені ресурси, а отже їх ре-зультативному використанню.

Стосовно оздоровлення державних фінансів, зокрема бюджетної системи, не можна не згадати і важливість розвитку діджиталізації, яка базується на тому, що прозорі цифрові рішення можуть у довгостроковій перспективі знизити корупційні ризики, а використання інноваційних технологій є потужним інструментом для максимізації корисності в умовах обмеженого ресурсу.

Діджиталізація має одночасно охоплювати декілька важливих векторів. Зокрема, діджиталізація урядового та громадського секторів підвищує репутацію України на глобальному рівні та її місце в міжнародних рейтингах, поліпшує якість надання громадських послуг, спрощує й підвищує ефективність процесів, формує сприятливу інфраструктуру й забезпечує макроекономічну стабільність. Розвиток ІТ-сектору безпосередньо впливає на експортну спроможність у сфері послуг, створює додаткові можливості для праце-влаштування та є однією зі стратегічних конкурентоспроможних сфер економіки. Діджиталізація військового сектору є стратегічною необхідністю як під час, так і після війни як умова зовнішньої безпеки. Інтеграція глобального ринку в національну економіку передбачає

також розвиток таких цифрових напрямів, як кібербезпека, хмарні середовища та штучний інтелект. Цифровізація може бути найефективнішим інструментом у бюджетному контролі, сприяючи вчасному ухваленню рішень державною і місцевою владою та забезпечуючи доступ громади до актуальної інформації, пов'язаної, наприклад, із бюджетними статтями витрат і бюджетним процесом загалом.

Одразу після завершення війни варто відновити процес середньострокового бюджетного планування, адже він є запорукою стабільного розвитку бюджетної системи завдяки визначенню пріоритетних завдань та обсягів необхідних коштів для їх виконання. Чітке розуміння напрямів розвитку бюджетної системи запобігає нецільовому використанню коштів і відволіканню ресурсів від пріоритетних програм. Середньострокове бюджетне планування забезпечить можливість створення довгострокової стратегії розвитку економіки, яка визначатиме модель економічного розвитку, необхідні для цього ресурси і реформи. На її основі варто сформувати і бюджетну стратегію, яка дасть змогу збалансувати доходи і видатки бюджету на декілька років з обов'язковою прив'язкою до запланованих реформ. Така стратегія повинна містити перелік реформ, їх пріоритетність, вартість розробки і реалізації та терміни впровадження.

Узагальнюючи вищевикладене, доцільно представити заходи бюджетної політики у воєнний та післявоєнний період у вигляді схем (рис. 3.1 та 3.2). Виходячи з необхідності посилення ефективності державного фінансового управління під час війни, досягнення відповідних економічних та соціальних показників, вагомою є бюджетна результативність, основною метою якої є розробка і проведення збалансованої бюджетної політики [33], у тому числі у сфері міжбюджетних відносин, формування доходів бюджету, планування видатків бюджету, дефіциту бюджету, обслуговування державного боргу, спрямованої на забезпечення належного рівня суспільного розвитку у такий важкий для країни час, тому заходи, що запропоновані на рис. 3.1 є обґрунтованими та зрозумілими. Водночас, реалізація фінансово-бюджетної

політики має здійснюватися в контексті забезпечення взаємодії державних фінансових інституцій, посилення координації їх дій та відповідальності. Доцільним є спрямування фінансово-бюджетної політики на забезпечення: інституційної стійкості державних інституцій; належного рівня фінансування сектору безпеки та оборони, системи охорони здоров'я; ефективного реагування на неконтрольоване переміщення людей та відповідно забезпечення належного рівня фінансової спроможності територіальних громад. Вагомим є завдання вдосконалення механізму мобілізації власних доходів бюджету, зокрема податкових надходжень. До стратегічних напрямів фінансової стабілізації національної економіки в умовах воєнного стану доцільно віднести [34]: забезпечення балансу між фінансуванням найбільш критичних статей державного бюджету, підтримки найбільш незахищених верств населення та стимулюванням відновлення економіки.

Рисунок 3.1 - Пріоритетні заходи бюджетної політики у воєнний час

Повоєнний економічний бум в Україні можливий лише в тому випадку, якщо заходи економічної політики держави реалізовуватимуться в напрямку чіткої та послідовної стратегії. Якщо вона буде спрямована на дерегуляцію економіки та створення сприятливого інвестиційного клімату [35]. Основним пріоритетом такої стратегії має стати зміна бюджетних орієнтирів держави. Тобто, замість переобтяження державного бюджету різного роду соціальними програмами, основний акцент має бути зроблений на фінансуванні оборонних програм, також на розбудові військово-промислового комплексу, включаючи створення сучасної системи територіальної оборони. Крім того, бюджетне фінансування слід спрямовувати на гарантування населенню базових медичних (соціальна медицина) та освітніх (шкільна освіта) послуг, а також на підтримку закладів культури (музеїв, бібліотек, театрів тощо). Натомість вирішення переважної більшості соціальних проблем мешканців нашої держави має відбуватися здебільшого шляхом стимулювання їхньої самозайнятості. Йдеться зокрема про зменшення податкового навантаження на працю та впровадження дієвого механізму громадських робіт. Це створить передумови для зростання доходів громадян, зменшення рівня їхнього безробіття та працевлаштування в легальному секторі економіки, адже він дає змогу отримати значно вищий рівень соціальних гарантій, ніж у тіньовому секторі.

Таким чином, економіка України, зокрема і бюджетна система, значною мірою постраждала від війни та зазнала значних руйнівних змін. Здолати негативні наслідки можна буде лише після завершення воєнних дій, але вже сьогодні важливо розробити стратегію повоєнного розвитку, визначити цілі та заходи, розрахувати ресурси та джерела їх надходжень, а також створити передумови для швидкого відновлення – прозору, сучасну, стійку бюджетну систему, забезпечену кваліфікованими фахівцями. Видаткова складова бюджету під час війни повинна бути спрямована здебільшого на фінансування оборони та безпеки держави, тоді як післявоєнний розвиток передбачатиме фокусування на інфраструктурі, енергетиці, ВПК, ІТ-сфері та

інших конкурентоспроможних та інноваційних галузях, підтримці малого й середнього бізнесу та соціальної сфери – насамперед забезпеченні допомоги вимушеним переселенцям, військовим та їхнім сім'ям.

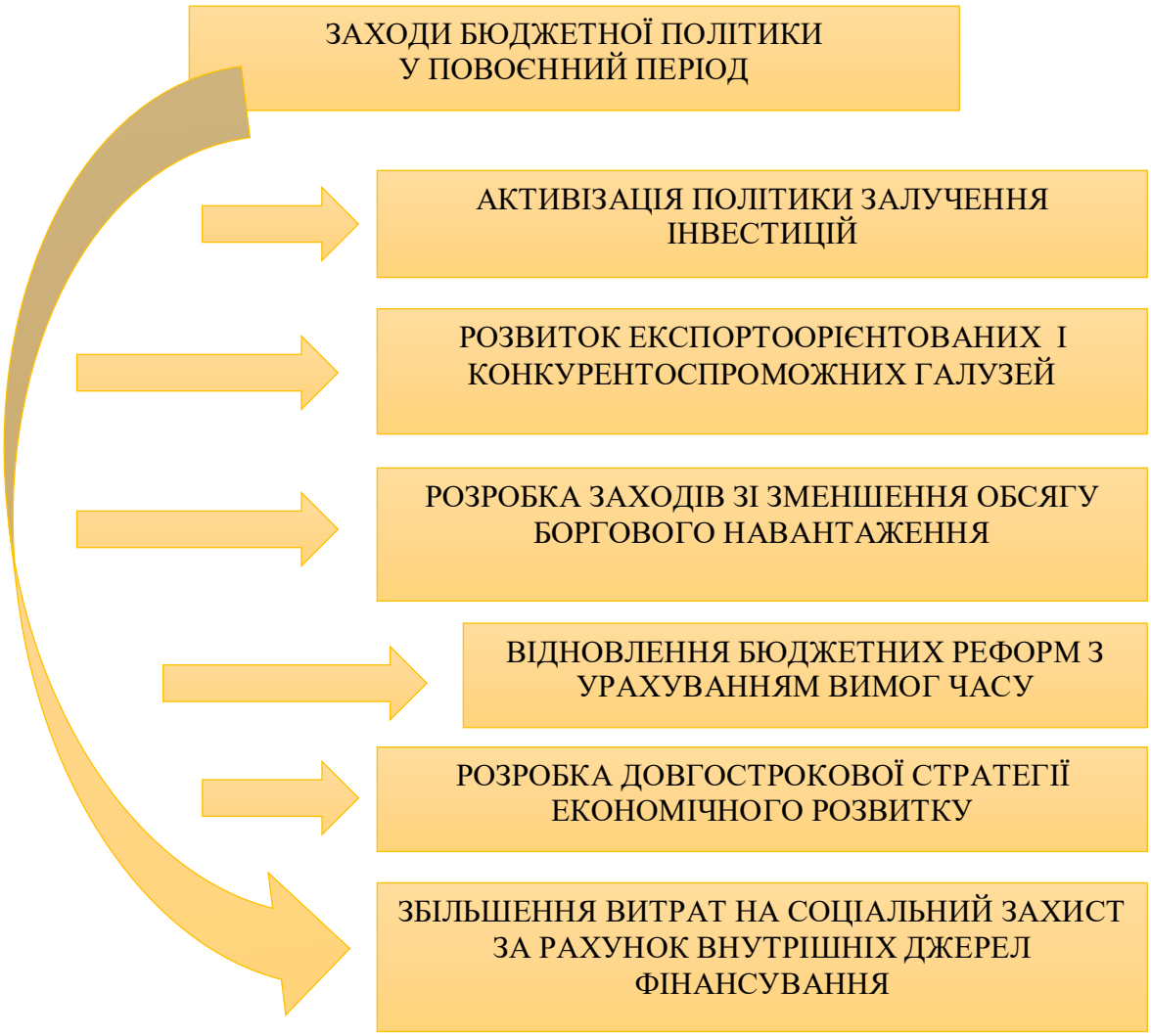

Рисунок 3.2 - Пріоритетні заходи бюджетної політики у повоєнний період

Крім матеріальної допомоги, важливим напрямом фінансування має бути надання психологічної та консультативної допомоги військовим і переміщеним особам для їх реінтеграції у соціально-економічні відносини та ринок праці, а також уникнення травматичних ситуацій у суспільстві.

3.2. Бюджетне планування громад у 2025 році: виклики та трансформаційні процеси

До основних питань, що підлягають трансформації у бюджетному плануванні громад у 2025 році, доцільно віднести такі питання: зміни у горизонтальному вирівнюванні місцевих бюджетів, повернення середньострокового бюджетного планування, а також відновлення реверсної дотації та нові види міжбюджетних трансфертів.

Формування місцевого бюджету – це не просто технічний процес, заповнення певних форм. Це фундамент, на якому будується і сталість, і стійкість, і розвиток громад. В ці складні часи, в умовах невизначеності, в яких ми всі живемо, важливість сильного, прозорого та ефективного управління бюджетом зростає як ніколи. Для органів місцевого самоврядування (далі ОМС) пріоритетом у бюджетах 2025 залишаються освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний та цивільний захист, заходи територіальної оборони та заходи з мобілізації місцевого рівня. Фінансовий ресурс місцевих бюджетів на 2025 рік ухвалений з урахуванням Бюджетної декларації на 2025-2027 роки [36], яка цьогоріч була схвалена Постановою Кабінету міністрів України. Це дуже важливий підхід, адже ми крокуємо до середньострокового бюджетного планування; це одна з вимог донорів до України.

Положення та показники Бюджетної декларації на 2025 – 2027 роки ґрунтуються на пріоритетних завданнях щодо продовження європейської інтеграції України, стратегічних орієнтирах, визначених у Меморандумах про економічну та фінансову політику в рамках спільної з Міжнародним валютним фондом програми Механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility), схваленої Радою виконавчих директорів Міжнародного валютного фонду; рекомендаціях Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року; у Звіті щодо прогресу України в межах Пакету розширення 2024 [37];

Плані України в рамках інструменту підтримки Європейського Союзу на 2024 – 2027 роки Ukraine Facility [38]; Формулі миру, представленій Президентом України [23]; Національній стратегії доходів до 2030 року [39]; Середньостроковій стратегії управління державним боргом на 2024 – 2026 роки [40]; Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки [41]; Стратегії реформування державного управління України на 2022 – 2025 роки [42]; Дорожній карті реформування системи управління публічними інвестиціями [43].

У середньостроковому періоді зусилля Кабінету Міністрів України буде спрямовано на реалізацію реформ, розроблених разом із міжнародними партнерами, що створить фундамент для подальшого відновлення та розвитку економіки, а також сприятиме інтеграції України до ЄС. Для комплексного розвитку економіки, активізації суміжних сфер, підвищення рівня життя населення, повернення людей в Україну, покращення демографічної ситуації пріоритетними напрямами концентрації обмежених фінансових ресурсів держави є: європейська інтеграція України; нова ветеранська політика; освіта для успішної країни; Український щит; ефективна цифрова держава; соціальний перехід; стійка економіка; енергетична незалежність; сучасна медицина; відбудова зруйнованого. Бюджетну політику буде спрямовано на зменшення рівня дефіциту державного бюджету в 2025 – 2027 роках, що був збільшений з метою задоволення потреб у фінансових ресурсах держави після початку повномасштабної збройної агресії рф проти України.

Для підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів, посилення прозорості і відкритості бюджетного процесу Кабінет Міністрів України продовжить практику проведення оглядів витрат державного бюджету. Їх регулярне проведення та інтеграція до бюджетного процесу сприятимуть оновленню механізму реалізації державної політики, підвищенню ефективності та якості публічних послуг, а також винайденню можливостей для перерозподілу фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів державної політики.

Особлива увага приділятиметься проведенню оглядів витрат у сферах, які мають істотний вплив на державні видатки, – соціальний захист, освіта, охорона здоров'я, бізнес-середовище/підтримка малого та середнього бізнесу, сільське господарство, енергетика. Бюджетна декларація на 2025 – 2027 роки містить цілі державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник коштів державного бюджету, та показники їх досягнення на 2025 – 2027 роки у межах визначених граничних показників видатків та надання кредитів.

Очікується, що валовий внутрішній продукт у 2024 році продовжить демонструвати відновлення, але цей процес може бути ускладнений безпековими ризиками та викликами, зокрема це ризики продовження обстрілів об'єктів енергетичної, транспортної інфраструктури, продовження руйнації виробничих потужностей, ускладнення логістичних зв'язків, збереження обмежувальних заходів з боку країн-сусідів на імпорт або транзит українських сільськогосподарських товарів тощо. З іншого боку, негативні економічні наслідки збройної агресії пом'якшуватимуть швидку адаптацію економічних агентів і скоординовані заходи, які вживає КМУ для підтримки макроекономічної стабільності та вітчизняного бізнесу. Найбільший внесок у зростання матиме інвестиційний попит, основними рушіями якого буде висока необхідність в інвестиціях у відновлення зруйнованої інфраструктури, розбудова власних оборонних потужностей. Значною мірою цей попит генеруватиме бюджет шляхом фінансування капітальних видатків на відбудову, програми підтримки бізнесу.

Також буде значним внесок попиту домогосподарств з огляду на свою найбільшу питому вагу у валовий внутрішній продукт та триваючі тенденції зростання оплати праці в умовах значного структурного дисбалансу на ринку праці. Також Кабінет Міністрів України продовжуватиме політику, спрямовану на підтримку соціально вразливих груп населення, за рахунок виконання різних програм (компенсація бізнесу за працевлаштування тимчасово переміщених осіб, виплати внутрішньо переміщеним особам,

сприяння трудовій зайнятості за допомогою виконання програми «Армія відновлення» тощо).

Цінова динаміка на споживчому ринку до кінця 2024 року буде формуватися під впливом ряду різноспрямованих чинників. З одного боку, продовження мораторію на підвищення цін і тарифів на комунальні послуги, в цілому пригнічений в умовах високих безпекових ризиків споживчий попит, насичення ринку товарною пропозицією будуть стримувати динаміку споживчих цін. З іншого боку, вплив на динаміку цін у бік підвищення матиме: витратні чинники (попереднє зростання цін виробників, нові руйнування, подорожчання логістики), обмеженість фінансових ресурсів суб'єктів господарювання на фоні повільного відновлення доступного ринкового кредитування.

Подальший економічний розвиток України значною мірою залежить від розвитку безпекового середовища, обсягів міжнародної фінансової допомоги та динаміки міграційних процесів. Як свідчить економічна динаміка 2023 – 2024 років, зниження рівня безпекових ризиків і загроз покращує ділові та споживчі очікування і пожвавлює економічну активність [36].

Міжбюджетні відносини зі 107 бюджетами тимчасово окупованих територій здійснюються як виняток з положень ст. 99 Бюджетного кодексу [44] з метою забезпечення достатнього рівня видатків таких бюджетів, визначених на основі звіту про виконання місцевих бюджетів за 2023 рік за видатками загального фонду з урахуванням рівня індексу зростання мінімальної заробітної плати у 2024 році. Відповідний фінансовий ресурс передбачений у складі додаткової дотації з Державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення повноважень органам місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, які зазнали негативного впливу у зв'язку зі збройною агресією рф. Такий підхід щодо зміни горизонтального вирівнювання дав можливість підтримати дотаційні громади, які цього потребували.

На 2025 рік Міністерство фінансів України передбачає зарахування 60% податку на доходи фізичних осіб до бюджетів громад, а не 64% як це було декілька років поспіль. Також продовжує свою дію норма щодо зарахування ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців до Державного бюджету так само, як і в 2024 році. Ще одне з джерел надходжень місцевого бюджету, акцизний податок з пального, у розмірі 13,44% від суми податку за відповідною ставкою у 2025 році буде надходити до місцевого бюджету. Поверненням до класичної схеми горизонтального вирівнювання є відновлення вилучення реверсної дотації з бюджетів громад. В поточному 2024 році така дотація не вилучалась і залишалась у бюджетах громад, створюючи їм додатковий фінансовий ресурс. Проте на 2025 рік Міністерство фінансів однозначно вбачає необхідність вилучення реверсної дотації з місцевих бюджетів і перерахування її до Державного бюджету, адже за рахунок неї якраз і забезпечуються вирівнювання ресурсу решти громад. У 2025 році таке вилучення буде здійснюватись у тих громад, де надходження на 1 мешканця складуть більше 4458 грн, тобто індекс податкоспроможності буде вище 1,1. Вилучатись буде не вся сума, а до 50%; також передбачається, що вилучення буде зі 194 місцевих бюджетів. Ще однією особливістю бюджету 2025 стане відновлення середньострокового бюджетного планування, але його повноцінне повернення відбудеться поетапно [45].

Отже, головним стратегічним завданням модернізації системи державного управління та територіальної організації влади, яка сьогодні здійснюється, є формування ефективного місцевого самоврядування, створення комфортних умов для проживання громадян, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг. Досягнення зазначених цілей неможливе без належного рівня економічного розвитку відповідних територій, їх фінансового забезпечення і достатніх джерел для наповнення місцевих бюджетів. Саме фінансовий аспект є одним із найсуттєвіших, від якого, у великій мірі, залежить успішність функціонування територіальних громад. Наявність економічно активних суб’єктів підприємницької діяльності,

достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова та соціальна інфраструктура – все це та багато іншого є основою для успішного розвитку громади.

Результатом реформи стало підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, пошуку резервів їх наповнення, покращення ефективності адміністрування податків і зборів. Спроможні громади показують високі і динамічні темпи приросту власних доходів. У частині використання коштів увага акцентується на необхідності формування найбільш оптимальної структури бюджетних видатків, створенні ефективного не надто чисельного управлінського апарату, здійсненні постійного аналізу витрачання бюджетних коштів і упередженні випадків їх нераціонального витрачання.

Показники виконання місцевих бюджетів відображають загальний соціально-економічний стан відповідної території та її потенціал до сталого розвитку. Наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати більш якісні та більш різноманітні послуги своїм жителям, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва, залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращення умов проживання жителів громади.

3.3. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади як передумова відновлення України

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади (децентралізація) має стабільно високий рівень підтримки серед населення України. У 2024 році 77% опитаних (у 2022 році – 76,5%) [46] вважають, що реформу потрібно продовжувати і передавати більше повноважень та ресурсів територіальним громадам. Тому 26.03.2024 р. КМУ Розпорядженням № 270-р

«Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024 – 2027 роки» [47] розробив та затвердив низку документів, зокрема, План заходів, а Міністерство відновлення розвитку громад, територій та інфраструктури України розробили Дорожню карту децентралізації [48].

План [47] визначає заходи, строки виконання та органи, відповідальні за їх виконання, для реалізації завдань щодо: врегулювання окремих питань адміністративно-територіального устрою; переформатування місцевих державних адміністрацій в органи префектурного типу; відновлення діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на деокупованих територіях; розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності; посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування для забезпечення здійснення визначених законодавством повноважень; формування професійної конкурентної служби в органах місцевого самоврядування; створення передумов для залучення жителів до прийняття управлінських рішень на місцях, розвиток форм прямого народовладдя; посилення інституційної спроможності асоціацій органів місцевого самоврядування.

Від початку повномасштабного вторгнення рф та офіційного введення воєнного стану на всій території України органи місцевого самоврядування провдовжують свою роботу. Місцеве самоврядування всіх рівнів плідно співпрацює з військовим командуванням та військовими адміністраціями: за потреби погоджують окремі повноваження, можуть отримувати додаткові завдання, пов’язані з втіленням заходів воєнного стану, тощо. Однак, існує певне напруження у відносинах між органами державної влади та місцевого самоврядування: влада переживає за потенційних колаборантів.

На жаль, не є секретом, що деякі політики співпрацюють з державою агресором, і варто зазначити, таке явище існує на всіх рівнях влади: мер Куп’янська на Харківщині здав місто окупантам; депутата однієї з місцевих

рад на Харківщини підозрюють у державній зраді, бо він закликав допомогти агресору; а у Мелітополі місцева депутатка оголосила себе мером і почала співпрацювати з росіянами. Побоювання влади не безпідставні та цілком зрозумілі, проте, місцеве самоврядування не становить небезпеки, навпаки, сьогодні мери та місцеві депутати так само дають відсіч окупанту й стоять на передовій. Останнім часом люди все більше взаємодіють з місцевою владою, бо вона найближче і спільними зусиллями місцевого самоврядування та громадськості досягаються неабиякі результати по утриманню та відбудові територій, порятунку та допомозі цивільному населенню, зокрема ВПО, забезпеченням військовослужбовців та іншими заходами. В умовах критичної необхідності, розв'язання складних проблем забезпечення ефективності взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної влади та представниками громадських і волонтерських організацій, значно зростає.

Так, станом на сьогодні, налагоджено механізм економічної підтримки ЗСУ; здійснено успішну релокацію бізнесу із зони бойових дій і сусідніх із нею територій у західні регіони України; продовжує проводитись евакуація цивільного населення. Взаємодія громадськості, в основному в форматі волонтерської діяльності, та органів місцевого самоврядування від початку війни й до сьогодні охоплює багато факторів: від культурно-гуманітарних, психологічних та адаптаціних до юридичних (реєстрація та надання необхідних консультаці), матеріальних, питань поселення та працевлаштування; займаються допомогою військовослужбовцям, цивільним громадянам, в тому числі й внутрішньо переміщеним особам, полоненим та незаконно позбавлених волі громадян. Так, представництво однієї з найбільших міжнародних мереж благодійних організацій у світі та Європі «Caritas International», яке створено в Запоріжжі у 2015 р. – БО «Благодійний фонд «Карітас Запоріжжя», здійснює на постійній основі діяльність, яка пов'язана із суспільними викликами, які постали перед Україною та суспільством [49]. Місія організації – розвиток традицій доброчинної діяльності та здійснення соціальної роботи, виходячи із християнських

морально-етичних цінностей. Для цього реалізуються соціально спрямовані проєкти: «Адвокація сталих соціальних послуг»; «Готівка та стійкість для України. Багатосекторальна допомога»; «Продовження реагування на надзвичайні ситуації внаслідок російського вторгнення в Україну»; «Підтримка захисту осіб з інвалідністю на деокупованих територіях»; «Ремонти домогосподарств у Дніпропетровській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій і Житомирській областях»; «Тепло для осель»; «Надання ефективного доступу до захисту та базових потреб для постраждалого від конфлікту населення в прифронтових районах на півночі та півдні в центральній частині України» та багато інших проєктів і заходів. Ці та інші проєкти передбачають наступні види допомоги: надання соціальних послуг (догляд вдома); надання матеріальної та гуманітарної допомоги; юридичні консультації; психологічні консультації; сприяння розвитку громад; відкриті заходи для НДО та інших організацій; надання багатофункціональних грантів; сприяння всебічному розвитку дітей; розвиток соціальних та реабілітаційних послуг для дітей та молоді з інвалідністю; соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю; професійного навчання для керівників та соціальних працівників територіальних громад. Також у Запоріжжі працює волонтерський швейний цех [50].

Отже, місцеве самоврядування показало себе як ефективний механізм управління та реагування під час надзвичайних ситуацій – воєнного стану. Зокрема, місцева влада не тільки плідно працює, а й розвивається. Війна надала поштовх для укріплення зв’язків органів місцевого самоврядування з органами державної влади, громадянами, активною громадськістю та волонтерами. Законодавчо повноваження органів місцевого самоврядування були дещо змінені, але це не відзначилось на їх роботі значним чином, зокрема з огляду на гнучку, націлену на результат їх взаємодію з військовими адміністраціями тощо. Децентралізація неабияк виправдала себе сьогодні, адже акумульовані зусилля місцевої влади та громадян в кожному регіоні унікальні, але однаково результативні та ефективні, знання власних сильних

та слабких сторін для здійснення влади на місцях є перевагою, якою користуються органи місцевого самоврядування. Завдяки такому підходу сьогодні надано допомогу тисячам внутрішньо переміщеним особам, сотням родинам, що втратили житло, військовослужбовцям, військово-полоненим та особам, що незаконно позбавлені волі, надається підтримка місцевому бізнесу.

Безперечно існують нові виклики, що пов'язані з війною сьогодні, такі як: проблема наповнення бюджету, належне законодавче врегулювання роботи органів місцевого самоврядування тощо, і вони потребують поступового вирішення, проте, прийняті виклики та масштаби зробленої роботи органами місцевого самоврядування вражають. Представники різних гілок влади та громадськості розглядають актуальні питання і пріоритетні кроки для подальшого впровадження реформи децентралізації в Україні в умовах воєнного стану, але з перспективою на післявоєнне відновлення України і євроінтеграцію. Звертається увага на те, щоб місцеві громади були забезпечені необхідними дієвими інструментами для втілення у життя проєктів свого розвитку. Децентралізація в Україні уже визнана успішною, але вона потребує подальшого розвитку, і на цьому шляху потрібно зміцнити інституції місцевого самоврядування через надання їм відповідної правової бази.

Науковці та громадські експерти сформулювали документ «Бачення України – 2030» [51], який містить бачення різних сфер організації суспільного й державного життя, а також державної політики загалом. На нашу переконливу думку Україні слід вже сьогодні думати про ті найскладніші реформи, які чекають на нас після перемоги, і про можливості, які фактично відкриває наша перемога. СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

Висновки до розділу 3

У розділі систематизовано пріоритетні заходи бюджетної політики у воєнний час та у повоєнний період. Важливим напрямом фінансування має

бути надання психологічної та консультативної допомоги військовим і переміщеним особам для їх реінтеграції у соціально-економічні відносини та ринок праці, а також уникнення травматичних ситуацій у суспільстві.

До основних питань, що підлягають трансформації у бюджетному плануванні громад у 2025 році, доцільно віднести такі питання: зміни у горизонтальному вирівнюванні місцевих бюджетів, повернення середньострокового бюджетного планування, а також відновлення реверсної дотації та нові види міжбюджетних трансфертів.

Головним стратегічним завданням модернізації системи державного управління та територіальної організації влади, яка сьогодні здійснюється, є формування ефективного місцевого самоврядування, створення комфортних умов для проживання громадян, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг. Досягнення зазначених цілей неможливе без належного рівня економічного розвитку відповідних територій, їх фінансового забезпечення і достатніх джерел для наповнення місцевих бюджетів. Саме фінансовий аспект є одним із найсуттєвіших, від якого, у великій мірі, залежить успішність функціонування територіальних громад. Наявність економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності, достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова та соціальна інфраструктура – все це та багато іншого є основою для успішного розвитку громади.

Доведено, що місцеве самоврядування показало себе як ефективний механізм управління та реагування під час надзвичайних ситуацій – воєнного стану. Зокрема, місцева влада не тільки плідно працює, а й розвивається. Війна надала поштовх для укріплення зв'язків органів місцевого самоврядування з органами державної влади, громадянами, активною громадськістю та волонтерами. Законодавчо повноваження органів місцевого самоврядування були дещо змінені, але це не відзначилось на їх роботі значним чином, зокрема з огляду на гнучку, націлену на результат їх взаємодію з військовими адміністраціями тощо. Децентралізація неабияк виправдала себе сьогодні,

адже акумульовані зусилля місцевої влади та громадян в кожному регіоні унікальні, але однаково результативні та ефективні, знання власних сильних та слабких сторін для здійснення влади на місцях є перевагою, якою користуються органи місцевого самоврядування. Завдяки такому підходу сьогодні надано допомогу тисячам внутрішньо переміщеним особам, сотням родинам, що втратили житло, військовослужбовцям, військово-полоненим та особам, що незаконно позбавлені волі, надається підтримка місцевому бізнесу. Безперечно існують нові виклики, що пов'язані з війною сьогодні, такі як: проблема наповнення бюджету, належне законодавче врегулювання роботи органів місцевого самоврядування тощо, і вони потребують поступового вирішення, проте, прийняті виклики та масштаби зробленої роботи органами місцевого самоврядування вражають. Представники різних гілок влади та громадськості розглядають актуальні питання і пріоритетні кроки для подальшого впровадження реформи децентралізації в Україні в умовах воєнного стану, але з перспективою на післявоєнне відновлення України і євроінтеграцію. Звертається увага на те, щоб місцеві громади були забезпечені необхідними дієвими інструментами для втілення у життя проєктів свого розвитку.

Отже, децентралізація в Україні уже визнана успішною, але вона потребує подальшого розвитку, і на цьому шляху потрібно зміцнити інституції місцевого самоврядування через надання їм відповідної правової бази. На нашу переконливу думку, Україні слід вже сьогодні думати про ті найскладніші реформи, які чекають на нас після перемоги, і про можливості, які фактично відкриває наша перемога.

ВИСНОВКИ

Протягом багатьох років бюджетній системі України притаманні нестабільність і постійне реформування, зумовлені неефективністю державних видатків, хронічним бюджетним дефіцитом, значним обсягом державного боргу та недосконалістю міжбюджетних відносин. Реформи вивели бюджетні відносини в Україні на якісно новий рівень ефективності та транспарентності, проте були значною мірою нівельовані пандемією та повномасштабною війною. Зміна пріоритетів бюджетної політики призвела до повної або часткової зупинки більшості бюджетних реформ. Незважаючи на це, бюджетна система залишається одним із ключових механізмів забезпечення військових і соціальних потреб під час війни, а також спроможності успішної повоєнної відбудови України. Тому дослідження трансформаційних процесів формування бюджетного процесу в умовах війни є актуальним та своєчасним.

Посилення конструктивної ролі держави у процесах мобілізації й розподілу фінансових ресурсів має спиратися на збільшення обсягів оборонного замовлення й державних інвестицій у створення нових виробничих потужностей ОПК, надання стимулів приватним інвесторам щодо участі в оборонних замовленнях на виробництво різних видів військової продукції, скорочення видатків на обслуговування внутрішнього боргу через нормалізацію монетарної політики, збільшення сум бюджетного фінансування охорони здоров’я з фокусом на потребах поранених бійців і ветеранів ЗСУ, обговорення питань підвищення податків на споживання і особисті доходи цивільних громадян у контексті вирівнювання бюджетних дисбалансів.

Місцеві бюджети є основою для забезпечення життєдіяльності громад, фінансування інфраструктурних проєктів, соціальних програм, підтримки ВПО та релокованого бізнесу та багатьох інших потреб. Проте війна та економічні виклики, з якими стикається країна, суттєво вплинули на розподіл

ресурсів, дохідну частину місцевих бюджетів і загальний баланс між громадами.

Для підвищення стійкості місцевих бюджетів необхідно зміцнювати податкову базу, зокрема через покращення адміністрування податків, зміни механізму зарахування ПДФО відповідно до рекомендацій ЄС, стимулювання економічної активності та залучення інвестицій. Особливу увагу слід приділити підтримці малого і середнього бізнесу, який є основою економіки в багатьох громадах. Крім того, необхідна активна державна політика щодо вирівнювання регіонального розвитку, спрямована на підтримку постраждалих регіонів і створення умов для повернення бізнесу. Наведені результати вказують на необхідність комплексного підходу до управління місцевими бюджетами, який враховує специфіку кожної громади, регіональні відмінності та сучасні виклики, пов’язані з війною. Лише через консолідацію зусиль на всіх рівнях влади можна досягти фінансової стійкості та забезпечити економічне відновлення країни.

Актуальним є прогнозування фінансово-економічних ризиків подолання викликів війни у 2024 році як запорука бюджетної стійкості України, тому в нашому дослідженні проаналізовано деякі макроекономічні прогнози НБУ та надано рекомендації. Так, макроекономічний прогноз ґрунтується на припущеннях щодо поступової нормалізації умов функціонування економіки та відповідного зменшення дефіциту державного бюджету. Через значні пошкодження в енергосистемі дефіцит електроенергії зберігатиметься на прогнозному горизонті, що стримуватиме відновлення економіки. У базовому сценарії враховано вищі потреби у видатках на оборону у 2024 році. Передбачаються їх беземісійне фінансування, зокрема шляхом підвищення акцизних податків та збільшення боргових залучень на внутрішньому ринку. Водночас потенційний ефект перенесення на ціни від збільшення собівартості продукції через додаткові податки є ризиком прогнозу. Ключові ризики цього макропрогнозу пов’язані з перебігом повномасштабної війни та зумовленими нею додатковими потребами бюджету на підвищення обороноздатності країни

та відновлення критичної інфраструктури, обсягами та джерелами фінансування бюджетного дефіциту, а також підвищенням або зниженням дефіциту електроенергії.

Державний бюджет – головний загальнодержавний фонд централізованих коштів. За допомогою бюджету держава концентрує певну частку валового внутрішнього продукту та централізовано розподіляє її на розвиток національної економіки, для соціального захисту населення, утримання органів державної влади та управління, оборони країни. Державний бюджет на кожний фінансовий рік розглядається Верховною Радою України і затверджується як закон.

Загальна сума доходів Зведеного бюджету України за січень – жовтень 2024 року становила 2 725,2 млрд грн, що на 147,5 млрд грн, або на 5,7 % більше ніж за аналогічний період 2023 року. Питома вага податкових надходжень в загальному обсязі надходжень до зведеного бюджету України становила 61,9 %, неподаткових надходжень – 27,8 %, офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 10,1 %. Найбільшу питому вагу серед надходжень в загальному обсязі доходів зведеного бюджету України становили такі надходження: податок на додану вартість – 22,2 %; власні надходження бюджетних установ – 20,9 %; податок та збір на доходи фізичних осіб – 17,1 %; податок на прибуток – 8,4 %; акцизний податок – 7,1 %; місцеві податки та збори – 3,7 %; частина чистого прибутку та дивіденди – 2,5 %.

Зведений бюджет за січень – жовтень 2024 року виконано з дефіцитом у сумі 916,2 млрд гривень. За січень – жовтень 2024 року державний бюджет було виконано з дефіцитом у сумі 995,1 млрд грн, в тому числі загальний фонд – з дефіцитом у сумі 977,8 млрд гривень. У січні – жовтні 2024 року погашення основної суми боргу державного бюджету становило 1 026,4 млрд гривень. Погашення внутрішнього боргу дорівнювало 315,7 млрд грн, зовнішнього боргу – 710,6 млрд грн (з яких 606,4 млрд грн – відображення правочину з державним боргом з погашення частини

державного зовнішнього боргу за облігаціями зовнішньої державної позики). Державні запозичення до державного бюджету за січень – жовтень 2024 року були здійснені в обсязі 1 895 млрд грн, у структурі яких: внутрішні запозичення до загального фонду державного бюджету на фінансування дефіциту – 480,5 млрд грн, у т. ч. за рахунок випусків ОВДП в іноземній валюті – 132 млрд грн (2,5 млрд дол. США та 749,9 млн євро).

За січень-жовтень 2024 року найбільший внесок до Зведеного бюджету України забезпечили підприємства переробної промисловості (16,9% загальних надходжень), оптової та роздрібної торгівлі (16,1%), державного управління та оборони (11,6%), а також фінансової та страхової діяльності (10,1%). Серед галузей із найшвидшим зростанням податкових надходжень у порівнянні з аналогічним періодом минулого року виділяється фінансова та страхова діяльність, яка показала зростання у 2,6 раза, або на 85,8 млрд гривень. Значне збільшення також зафіксовано в оптовій та роздрібній торгівлі (на 23,5%, або 42,5 млрд гривень), переробній промисловості (на 20,8%, або 40,6 млрд гривень) і транспортно-логістичній галузі (на 37,4%, або 22,8 млрд гривень). Цікавим є також аналіз динаміки виконання Державного бюджету впродовж 2008 – 2023 рр.. Звертає на себе увагу така системна негативна ознака, як постійний дефіцит бюджету, який спостерігається впродовж всього аналізованого періоду.

Щодо планування бюджету та заходів на 2025 рік. У середньостроковій перспективі ресурси держави передусім буде спрямовано на посилення обороноздатності, відновлення територіальної цілісності України, а також відбудову регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Відновлення об’єктів критичної та соціальної інфраструктури, об’єктів житлового та громадського призначення, пошкоджених / зруйнованих внаслідок збройної агресії проти України, є однією з головних умов стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів та активізації діяльності всіх суб’єктів господарювання.

Бюджетну політику буде спрямовано на забезпечення фінансової стабільності та боргової стійкості, посилення довіри суспільства до держави. Зокрема, вживатимуться заходи щодо: підвищення ефективності та результативності бюджетних витрат, зокрема шляхом проведення оглядів витрат у різних сферах діяльності розпорядників коштів державного бюджету, які передбачають перегляд підходів до реалізації державної політики та удосконалення механізмів використання бюджетних коштів; зменшення рівня дефіциту державного бюджету, що зазнав суттєвого збільшення у 2022 і 2023 роках, як захід фінансового забезпечення протистояння збройній агресії російської федерації проти України; зменшення корупційних ризиків шляхом посилення прозорості у використанні бюджетних коштів.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік», визначено: доходи Державного бюджету України у сумі 2327141677,9 тис. гривень, у тому числі доходи загального фонду Державного бюджету України – у сумі 2133275178,5 тис. гривень та доходи спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 193866499,4 тис. гривень, згідно з додатком № 1 до Закону; видатки Державного бюджету України у сумі 3929061884,7 тис. гривень, у тому числі видатки загального фонду Державного бюджету України – у сумі 3591627580,7 тис. гривень та видатки спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 337434304 тис. гривень; повернення кредитів до Державного бюджету України у сумі 15330060,8 тис. гривень, у тому числі повернення кредитів до загального фонду Державного бюджету України – у сумі 15059782,5 тис. гривень та повернення кредитів до спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 270278,3 тис. гривень; надання кредитів з Державного бюджету України у сумі 54040439 тис. гривень, у тому числі надання кредитів із загального фонду Державного бюджету України – у сумі 16206496,4 тис. гривень та надання кредитів із спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 37833942,6 тис. гривень; граничний обсяг дефіциту Державного бюджету України у сумі 1640630585 тис. гривень, у тому числі граничний обсяг

дефіциту загального фонду Державного бюджету України – у сумі 1459499116,1 тис. гривень та граничний обсяг дефіциту спеціального фонду Державного бюджету України – у сумі 181131468,9 тис. гривень, згідно з додатком № 2 до Закону [26]; оборотний залишок коштів Державного бюджету України у розмірі до 2 % видатків загального фонду Державного бюджету України, визначених статтею 1. Стаття 5 Закону визначає станом на 31 грудня 2025 року граничний обсяг державного боргу в сумі 8210461327,5 тис. гривень та граничний обсяг гарантованого державою боргу в сумі 406692506,2 тис. гривень.

Ухвалений Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» окрім суто фінансових змін, містить також і деякі принципові речі, які додають економіці та суспільним відносинам прозорості. Перше – закон запроваджує місячну звітність щодо ПДФО та ЄСВ замість квартальної, і це необхідно для забезпечення прозорості наявної системи бронювання. Друге – на прохання Всеукраїнської аграрної ради законом підвищується розмір мінімального податкового зобов'язання (мінімальна сума податкових платежів з одного гектару сільськогосподарської землі) до 1400 гривень за гектар. Це дозволить збільшити прозорість відносин в аграрному секторі. Третє – на прохання представників сектору нафти і газу законом вводиться авансовий внесок з податку на прибуток на кожну окрему АЗС. Це дозволить збільшити прозорість відносин на паливному ринку та зробить більш конкурентними легальних учасників ринку. Четверте – на прохання представників українського виноробства законом підвищуються мінімальні ціни на вино та виноробну продукцію. Було багато нарікань від українських виробників вина, яким складно конкурувати з тими, хто продає вино з порошків. Такий захід додасть більше спроможностей легальним виробникам українського вина. П'яте – закон робить крок до справедливого оподаткування надр. Зокрема підвищується рента на пісок, щебінь та каолін. Наприклад, якщо держава отримує за тонну щебня 5 гривень, то буде отримувати 13 гривень. Такі заходи дозволять підвищити доходи держави і спрямувати їх на

забезпечення оборони. Запроваджені заходи при формуванні державного бюджету на 2025 рік є обґрунтованими та такими, що спрямовані на відновлення національної економіки та посилення обороноздатності України.

У роботі систематизовано пріоритетні заходи бюджетної політики у воєнний час та у повоєнний період. Важливим напрямом фінансування має бути надання психологічної та консультативної допомоги військовим і переміщеним особам для їх реінтеграції у соціально-економічні відносини та ринок праці, а також уникнення травматичних ситуацій у суспільстві. До основних питань, що підлягають трансформації у бюджетному плануванні громад у 2025 році, доцільно віднести такі питання: зміни у горизонтальному вирівнюванні місцевих бюджетів, повернення середньострокового бюджетного планування, а також відновлення реверсної дотації та нові види міжбюджетних трансфертів. Головним стратегічним завданням модернізації системи державного управління та територіальної організації влади, яка сьогодні здійснюється, є формування ефективного місцевого самоврядування, створення комфортних умов для проживання громадян, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг. Досягнення зазначених цілей неможливе без належного рівня економічного розвитку відповідних територій, їх фінансового забезпечення і достатніх джерел для наповнення місцевих бюджетів. Саме фінансовий аспект є одним із найсуттєвіших, від якого, у великій мірі, залежить успішність функціонування територіальних громад. Наявність економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності, достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова та соціальна інфраструктура – все це та багато іншого є основою для успішного розвитку громади.

Доведено, що місцеве самоврядування показало себе як ефективний механізм управління та реагування під час надзвичайних ситуацій – воєнного стану. Зокрема, місцева влада не тільки плідно працює, а й розвивається. Війна надала поштовх для укріплення зв'язків органів місцевого самоврядування з органами державної влади, громадянами, активною громадськістю та

волонтерами. Законодавчо повноваження органів місцевого самоврядування були дещо змінені, але це не відзначилось на їх роботі значним чином, зокрема з огляду на гнучку, націлену на результат їх взаємодію з військовими адміністраціями тощо. Децентралізація неабияк виправдала себе сьогодні, адже акумульовані зусилля місцевої влади та громадян в кожному регіоні унікальні, але однаково результативні та ефективні, знання власних сильних та слабких сторін для здійснення влади на місцях є перевагою, якою користуються органи місцевого самоврядування. Завдяки такому підходу сьогодні надано допомогу тисячам внутрішньо переміщеним особам, сотням родинам, що втратили житло, військовослужбовцям, військово-полоненим та особам, що незаконно позбавлені волі, надається підтримка місцевому бізнесу. Безперечно існують нові виклики, що пов’язані з війною сьогодні, такі як: проблема наповнення бюджету, належне законодавче врегулювання роботи органів місцевого самоврядування тощо, і вони потребують поступового вирішення, проте, прийняті виклики та масштаби зробленої роботи органами місцевого самоврядування вражають. Представники різних гілок влади та громадськості розглядають актуальні питання і пріоритетні кроки для подальшого впровадження реформи децентралізації в Україні в умовах воєнного стану, але з перспективою на післявоєнне відновлення України і євроінтеграцію. Звертається увага на те, щоб місцеві громади були забезпечені необхідними дієвими інструментами для втілення у життя проєктів свого розвитку.

Отже, децентралізація в Україні уже визнана успішною, але вона потребує подальшого розвитку, і на цьому шляху потрібно зміцнити інституції місцевого самоврядування через надання їм відповідної правової бази. На нашу переконливу думку, Україні слід вже сьогодні думати про ті найскладніші реформи, які чекають на нас після перемоги, і про можливості, які фактично відкриває наша перемога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетна система України: вплив війни та виклики повоєнної відбудови. URL: http://spne.ukma.edu.ua/article/view/289545/283094 (дата звернення: 23.10.2024).

2. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/state-budget (дата звернення: 24.10.2024).

3. Богдан Т. Траєкторія доходів бюджету під час війни. URL: https://epravda.com.ua/columns/2023/08/24/703550/ (дата звернення: 15.09.2024).

4. Буй, Т., & Прімєрова, О. (2018). Податкове стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні. Ефективна економіка, URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6533 (дата звернення: 24.10.2024).

5. Богдан Т. Бюджетні варіації та пріоритети. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/597984_byudzhetni_variatsii_prioriteti.html (дата звернення: 23.10.2024).

6. Bui, T., & Zenchenko, A. Financial stability and independence of municipalities in Ukraine. Scientific Papers NaUKMA. Economics, 7(1), 10–19. URL: https://doi.org/10.18523/2519-4739. 2022.7.1.10-19.

7. Піддубний, І. Як змінилися бюджети громад під час війни. Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/ (дата звернення: 22.10.2024).

8. Місцеві бюджети під час війни: як виконуються та якого законодавства потребують. URL: https://decentralization.ua/news/17963 (дата звернення: 25.10.2024).

9. Як війна змінила бюджетну карту України і як громади адаптуються до нових реалій – експертний аналіз. URL: https://decentralization.ua/news/18972#:~:text= (дата звернення: 02.12.2024).

10. Аналіз місцевих бюджетів за 9 місяців 2024 року: як війна та бюджетні новації вплинули на місцеве самоврядування. URL: https://decentralization.ua/news/18931 (дата звернення: 20.11.2024).

11. Українська економіка долає виклики війни. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3892921-ukrainska-ekonomika-dolae-vikliki-vijni.html (дата звернення: 09.09.2024).

12. Інфляційний звіт НБУ станом на липень 2024 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q3.pdf?v=10 (дата звернення: 09.09.2024).

13. Закон України № 3460-IX від 09.11.2023 р. «Про Державний бюджет України на 2024 рік». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text (дата звернення: 12.10.2024).

14. Додатки до Закону «Про Державний бюджет України на 2024 рік». URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (дата звернення: 12.10.2024).

15. Міністерство фінансів України. Виконання Державного бюджету України у січні – жовтні 2024 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-u-sichni-zhovtni-2024-roku-do-zahalnoho-fondu-derzhbiudzhetu-nadiishlo-167-trln-hrn (дата звернення: 05.11.2024).

16. Інформація про стан виконання бюджету 2024 р. Довідка. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_ (дата звернення: 05.11.2024).

17. Закону України «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України» від 18.07.2024 № 3880-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3880-20#Text (дата звернення: 05.11.2024).

18. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.07.2024 №865 «Про здійснення у 2024 році правочинів з державним боргом і гарантованим державою боргом». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/865-2024-%D0%BF#Text (дата звернення: 05.11.2024).

19. Лідери наповнення бюджету: аналіз за січень-жовтень 2024 року. URL: https://dancor.sumy.ua/news/business/517593 (дата звернення: 21.11.2024).

20. Показники Державного бюджету на 2025 – 2026 рр. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%94%D0%91%D0%A3_2025_2026.pdf (дата звернення: 21.11.2024).

21. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text (дата звернення: 25.11.2024).

22. Європейська Комісія схвалила План України, що відкриває шлях до залучення коштів у межах Інструменту ЄС Ukraine Facility. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/yevropeiska-komisiia-skhvalyla-plan-ukrainy-shcho-vidkryvaie-shliakh-do-zaluchennia-koshtiv-u-mezhakh-instrumentu-ies-ukraine-facility (дата звернення: 21.11.2024).

23. Формула миру. URL: https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/formula-miru#:~:text=%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%BB%D0%B0%20%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%83%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0%20%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BC,%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D1%8F%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0. (дата звернення: 21.11.2024).

24. Українська доктрина. Прообраз. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3729347-ukrainska-doktrina-proobraz.html (дата звернення: 21.11.2024).

25. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-skhvaleno-derzhavnu-stratehiiu-

zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2030-roku (дата звернення: 21.11.2024).

26. Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX «Про Державний бюджет України на 2025 рік». URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770 (дата звернення: 01.12.2024).

27. Інфляційний звіт. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-pochne-znijuvatisya-v-nastupnomu-rotsi-a-ekonomika-y-nadali-zrostatime--inflyatsiyniy-zvit-nbu (дата звернення: 01.12.2024).

28. Підвищення податків та бюджет 2025 року: чого очікувати українцям. URL: https://tsn.ua/groshi/pidvischennya-podatkiv-z-1-grudnya-ta-byudzhet-2025-roku-chogo-ochikuvati-ukrayincyam-2712075.html (дата звернення: 29.11.2024).

29. Великий прокрастинатор. URL: https://epravda.com.ua/finances/velikiy-prokrastinator-chomu-zelenskiy-vidkladaye-pidvishchennya-podatkiv-800044/ (дата звернення: 24.11.2024).

30. Міністерство фінансів України. Підписано Закон про Держбюджет-2025 і податкові зміни для фінансування Сил оборони та забезпечення фінансової стабільності. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-pidpysano-zakon-pro-derzhbiudzhet-2025-i-podatkovi-zminy-dlia-finansuvannia-syl-oborony-ta-zabezpechennia-finansovoi-stabilnosti (дата звернення: 28.11.2024).

31. United24 : Офіційна фандрейзингова платформа України : Веб-портал. (2023). URL: https://u24.gov.ua (дата звернення: 21.11.2024).

32. Bui, T., & Kovalchuk, O. (2020). Financial decentralization and fiscal imbalance of local budgets in Ukraine. Scientific Papers NaUKMA. Economics, 5(1), 21–26. https://doi.org/10.18523/2519-4739. 20205.1.21-26.

33. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.

34. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.

35. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. URL: https://uplan.org.ua/analytics/ekonomika-viiny-ta-povoiennyi-ekonomichnyi-rozvytok-ukrainy-problemy-priorytety-zavdannia/ (дата звернення: 11.11.2024).

36. Бюджетна декларація на 2025 – 2027 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 751 від 28 червня 2024 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/668/27c/b9b/66827cb9b9727852406150.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

37. Звіт щодо прогресу України в межах Пакету розширення 2024. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/yevrokomisiya-predstavyla-zvit-shhodo-progresu-ukrayiny-v-mezhah-paketu-rozshyrennya-2024/ (дата звернення: 11.11.2024).

38. План для Ukraine Facility. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-dlya-ukraine-facility_prezentacziya.pdf (дата звернення: 24.10.2024).

39. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

40. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2024–2026 роки. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/MTDS2024-2026.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

41. Розпорядження МФУ № 1805-р від 29.12.2021 р. «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки та плану заходів з її реалізації». URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-reformuvannya-sistemi-upravlinnya-derzhavnimi-finansami-na-20222025-roki-ta-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-i291221-1805 (дата звернення: 25.10.2024).

42. Розпорядження КМУ № 831-р від 21 липня 2021 р. «Стратегія реформування державного управління України на 2022 – 2025 роки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80 (дата звернення: 21.10.2024).

43. Дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/uriad_skhvaliv_dorozhniu_kartu_reformuvannia_upravlinnia_publichnimi_investitsiiami-4358 (дата звернення: 23.10.2024).

44. Бюджетний Кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 01.11.2024).

45. Місцеві бюджети 2025: особливості, пріоритети, перспективи. URL: https://decentralization.ua/news/18777 (дата звернення: 01.12.2024).

46. Підтримка населенням децентралізації. URL: https://decentralization.ua/news/18928 (дата звернення: 19.11.2024).

47. Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024 – 2027 роки. Розпорядженням КМУ № 270-р 26.03.2024 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-reformuvannia-mistsevoho-samovriaduvannia-ta-terytorialnoi-t260324 (дата звернення: 24.11.2024).

48. Реформа децентралізації. Дорожня карта. URL: https://mtu.gov.ua/content/reforma-decentralizacii-dorozhnya-karta.html (дата звернення: 24.11.2024).

49. Карітас в Запоріжжі. URL: https://zp.caritas.ua/%d0%ba%d0%b0%d1%80%d1%96%d1%82%d0%b0%d1%81-%d0%b2-%d0%b7%d0%b0%d0%bf%d0%be%d1%80%d1%96%d0%b6%d0%b6%d1%96/ (дата звернення: 29.11.2024).

50. «Відчуття, що ми можемо їм допомогти». Як у Запоріжжі працює волонтерський швейний цех. URL: https://suspilne.media/zaporizhzhia/386774-

vidcutta-so-mi-mozemo-im-dopomogti-ak-u-zaporizzi-pracue-volonterskij-svejnij-ceh/ (дата звернення: 02.12.2024).

51. Бачення України: реформування та відновлення соціально-гуманітарної сфери в перспективі 2030 року. URL: https://docs.google.com/document/d/1VeqQarjD2NbYzJr6rd5G4k5jGkrNSeWC/edit (дата звернення: 24.11.2024).